

KAIKKIEN TILA?

Julkisen tilan inklusiivisuus - tutkimuskohteena sukupuolineutraalit käymälät

Kathleen Dieme

AALTO-YLIOPISTO
TAITEIDEN JA SUUNNITTELUN KORKEAKOULU
ARKKITEHTUURIN KOULUTUSOHJELMA

Kaikkien tila?

Julkisen tilan inklusiivisuus - tutkimuskohteena sukupuolineutraalit käymälät

KANDIDAATINTYÖ
2.12.2019

Kathleen Dieme

Tekijä Kathleen Dieme

Työn nimi Kaikkien tila? Julkisen tilan inklusiivisuus - tutkimuskohteena sukupuolineutraalit käymälät

Laitos Arkkitehtuurin laitos

Koulutusohjelma Arkkitehtuuri

Vastuuopettaja Anne Tervo

Ohjaaja Helena Teräväinen

Vuosi 2019

Sivumäärä 84

Kieli Suomi

Tiivistelmä

Tässä kandidaatintyössä tutkin julkisen tilan inklusiivisuutta. Keskiössä olivat sukupuolineutraalit yleiset käymälät ja kysymys siitä, miten tämän tilatyypin voisi suunnitella inklusiivisemmaksi eritoten sukupuolivähemmistöihin kuuluvien käyttäjien näkökulmasta. Päälähteenäni toimi kanadalaisen Sheila Cavanagh'n teos *Queering Bathrooms: Gender, Sexuality, and the Hygienic Imagination*. Kirjallisuuskatsauksen lisäksi tutkimusmetodinani toimi kohderyhmän teemahaastattelu, jossa syvennyin tutkimaan tilan inklusioon vaikuttavia arkkitehtonisia elementtejä. Tarkoitukseni oli tuoda suunnittelun näkökulma aiheeseen, unohtamatta kuitenkin sosiologisten aspektien vaikutusta inklusioon. Vertaamalla Cavanagh'n tuloksia omiini tavoitteenani oli myös tutkia binääristen käymälöiden perintöä sukupuolineutraaleissa käymälöissä ja sen vaikutusta tilan inklusiivisuuteen.

Haastattelumetodina käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tarkoitukseni oli synnyttää vapaamuotoista, spontaania keskustelua käyttämällä haastattelurungon kysymyksiä keskustelun teemojen rajaamiseen. Kysymysten tukena toimi neljä kuvaesimerkkiä Suomessa toteutetuista sukupuolineutraaleista yleisistä käymälöistä. Esimerkkeihin lukeutui kohteita uudisrakennuksista, kuten keskustakirjasto Oodista ja Aalto-yliopiston Väreestä sekä vanhemmasta Dipolista. Yhtenä esimerkkinä toimi myös yhdysvaltalaisen Stalled!-ryhmän ratkaisu sukupuolineutraalista käymälästä, joka on suunniteltu erityisesti sukupuolivähemmistöjä ja inklusiivisuutta ajatellen. Yksilöhaastattelut olivat keskimäärin tunnin pituisia ja ajoituivat viikoille 41 ja 42.

Tilan inklusiivisuuden kannalta pääroolissa olivat rajapinnat yksityisen ja julkisen tilan välillä, käymälän arkkitehtuurin yhteys käyttäjien liikkumiseen ja keskinäiseen kontaktiin sekä se, miten käymälä liittyi ympäröivään tilaan. Olennaiseksi osoittautuivat myös ne tavat, joilla alun perin binäärisiksi suunnitellut käymälät oli muutettu sukupuolineutraaleiksi. Haastateltavat kyseenalaistivat myös käymälöiden suunnittelussa vakiintuneet tilaelementit, kuten suuret peilit pesualtaiden yläpuolella ja lähes säännöksi muodostuneen valkoisen laatan käytön pinnoissa. Symboleilla oli myös suuri rooli käymälän inklusiivisuudessa.

Inklusiivisuuden tavoittamiseksi keskeisiksi nousivat neutraaleina ja itsestään selvinä pidettyjen suunnitteluratkaisujen kyseenalaistaminen. Intiimin, sosiaalisesti latautuneen käymälän suunnittelussa jokaisella valinnalla on merkitys tilan mittasuhteista aina WC-kopin oven materiaaliin asti. Haastateltavien toiveet osoittivat, että käymälä voi tilana olla muutakin kuin valkoinen, leikkaussalin omainen kliininen tila, jonka tiukan symmetriset kopperivistöt avautuvat kirkkaasti valaistuun ahtaaseen etuhuoneeseen. Haastattelusta esiin nousseet inklusiivisuutta parantavat tekijät osoittautuivat ensiarvoisen tärkeiksi sen ymmärtämiselle, että ihmiset ovat sukupuoliltaan, ominaisuuksiltaan ja identiteeteiltään moninaisia. Arkkitehtuurin tulisi vastata tähän moninaisuuteen ja tarjota tiloja, joita on luontevaa, helppoa ja turvallista käyttää sukupuolesta riippumatta.

Avainsanat yleiset käymälät, sukupuolineutraali, inklusio, julkinen tila

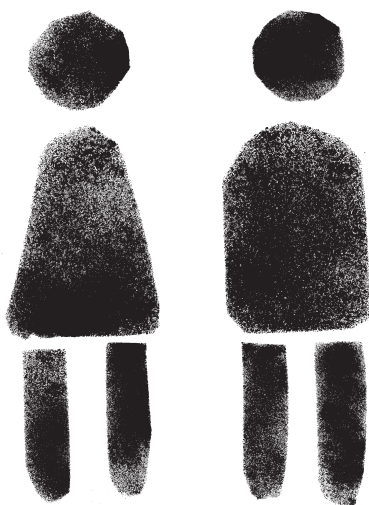

SISÄLLYS

1. Johdanto	11
2. Terminologiaa ja taustaa	17
2.1 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus	17
2.2 Inklusion käsite	20
2.3 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kohtaama syrjintä	22
3. Yleisen käymälöiden historia	29
3.1 Antiikin Rooma ja keskiaika	29
3.2 Valistuksen aika ja 1800-luku	30
3.3 1900-luvun moderni käymälä	32
3.4 Nykypäivän käymälä ja historian opetukset	35
4. Inklusio sukupuolineutraaleissa yleisissä käymälöissä	41
4.1 Katsaus yleisistä käymälöistä tehtyyn tutkimukseen	41
4.2 Teemahaastattelu	43
4.2.1 Inklusion käsite	44
4.2.2 Oodin pohjakerroksen sukupuolineutraali käymälä	44
4.2.3 Etuhuoneelliset käymälät	50
4.2.4 Sukupuolineutraaleiksi muutetut käymälät ja niiden sijainti	59
4.2.5 Pisoarit sukupuolineutraalissa käymälässä	63
4.2.6 Sukupuolineutraaleissa käymälöissä käytetyt symbolit	66
4.2.7 Unelmien sukupuolineutraali käymälä	71
5. Johtopäätökset	77
6. Lähdeluettelo	81

1 JOHDANTO

Julkisten tilojen suunnittelulla on valta muuttaa ihmisten keskinäistä käyttäytymistä ja ajattelua suhteessa muihin ihmisiin. Sillä on valta sosiaalisten sääntöjen voimistamiseen ja purkamiseen – siihen, mitkä käyttäjäryhmät voivat näkyä, toteuttaa itseään ja tuntea olonsa hyväksytyiksi ja täysiksi julkisessa tilassa, ketkä voivat kokea olevansa huomioituja ja yhdenvertaisia muihin nähden. Tilan arkkitehtuurilla voidaan myös määritellä, ketkä jäävät tästä kokemuksesta kokonaan paitsi.

Ajatus siitä, että ihmisen sukupuoli määräytyy hänen anatomiansa ja fyysisten ominaisuuksiensa mukaan elää vieläkin länsimaaisissa yhteiskunnissa tiukasti. Se, minkä ajatellaan olevan ”normaalia” pohjautuu pitkälti binääriin käsitykseen vain kahden sukupuolen, naisen ja miehen, olemassaolosta. Lisäksi oletetaan, että nämä kaksi käyttäytyvät tiettyjen, sukupuolelleen ominaisten, normien ja stereotyypioiden muovaamien mielikuvien mukaan. (Karvinen & Venesmäki, 2019, 4; Sateenkaarisanasto, 2019.) Sukupuolinnormatiivisuus ja ajatukset sukupuoli-identiteetin binäärisyydestä heijastuvat arkisimpien tilojen suunnitteluun asti sekä keskusteluun siitä, kuka saa olla ja näkyä julkisessa tilassa. Eräs vahvasti politisoitu julkisen tilan tyyppi erottuu tässä ylitse muiden: yleiset käymälät, joista etenkin sukupuolineutraalit käymälät ovat viime vuosina olleet julkisessa keskustelussa läsnä.

Sukupuolineutraaleista yleisistä käymälöistä on tehty länsimaissa varsin vähän laadullista tutkimusta. Eniten aihetta on käsitelty Yhdysvalloissa ja Kanadassa, joissa sukupuolivähemmistöjen, kuten transihmisten, oikeuksia käyttää julkista tilaa yhdenvertaisesti muiden käyttäjien kanssa on pyritty rajoittamaan useaan otteeseen lainsäädännön tasolla. Tämä on osaltaan luonut aktiivisia, aiheeseen kattavasti perehtyneitä järjestöjä ja monialaisia työryhmiä, jotka ovat antaneet tälle käyttäjäryhmälle äänen. Suomessa tutkimusta aiheesta on sitäkin vähemmän, kun otetaan huomioon, että jakamisen kulttuurilla on maassa pitkät juuret osana hyvinvointivaltion eetosta.

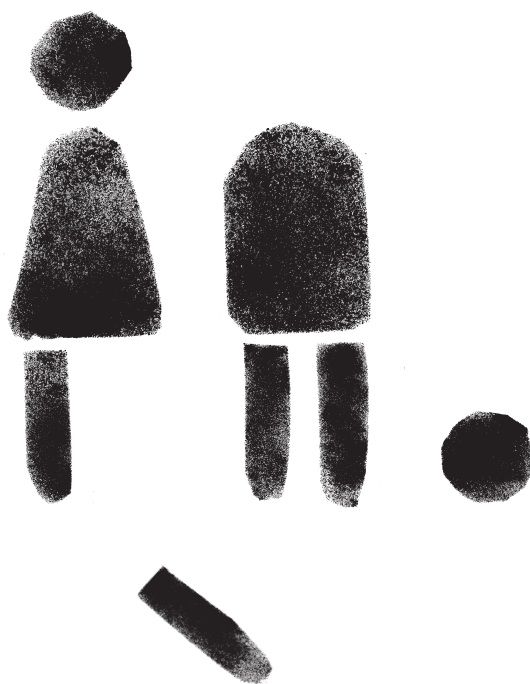
Tässä kandidaatintyössä tutkin sukupuolineutraaleja yleisiä käymälöitä ja sitä, miten tämän tilatyyppin voisi suunnitella inklusiivisemmaksi eritoten sukupuolivähemmistöihin kuuluvien käyttäjien näkökulmasta. Sukupuol-

livähemmistöjen olemassaoloa sekä mahdollisuutta käyttää julkista tilaa turvallisesti, omaa identiteettiä vastaavalla tavalla, kyseenalaistetaan edelleen toistuvasti. Inklusiivisen käymälän suunnittelemiseksi olennaista on pohtia, millaista vuorovaikutusta käyttäjien välillä syntyy tilassa ja millainen rooli tilan ominaisuuksilla on tässä. Tärkeää on myös ymmärtää niitä ajatuksia, ideologioita ja historiallisia jännitteitä, jotka ovat muovanneet yleisen käymälän arkkitehtuurin siihen, millaisena se tänä päivänä tunnetaan: valkoisena ja kliinisenä, peileillä ja kirkkaalla valaistuksella varustettuna tilana, jonka geometrisuutta tahdittavat symmetristen ja anonyymien WC-koppien rivistöt. Käyttämällä Sheila Cavanagh'n teosta *Queering Bathrooms: Gender, Sexuality, and the Hygienic Imagination* tutkimukseni pohjana ja haastatteleamalla aiheesta sukupuolivähemmistöjen edustajia tavoitteenani on löytää vastauksia siihen, millainen on inklusiivinen sukupuolineutraali yleinen käymälä. Millaiset elementit vaikuttavat tilan inklusiivisuuteen tai eksklusiivisuuteen?

Tutkielma koostuu viidestä luvusta. Toisessa luvussa avaan kandidaatintyön keskeisimpiä käsitteitä: sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä inklusiota. Lisäksi tarkastelen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kokemuksia syrjinnästä yleisissä käymälöissä inklusion merkityksen valaistamiseksi sen vastaparin, eksklusion, kautta. Kolmannessa luvussa käsittelen yleisten käymälöiden länsimaista historiaa ja niitä historiallisia tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet nykyisenkaltaisten käymälöiden arkkitehtuurin syntymiseen. Neljännessä luvussa syvennyn kohderyhmän kokemuksiin siitä, miten inklusio toteutuu tämän päivän sukupuolineutraaleissa yleisissä käymälöissä analysoimalla teemahaastattelun tuloksia. Samalla esittelen yleisistä käymälöistä tehtyä tutkimusta ja pohdin sosiologisten aspektien vaikutusta inklusion toteutumiseen. Viimeinen luku käsittää tämän kandidaatintyön johtopäätökset.

2 TERMINOLOGIAA JA TAUSTAA

Ajatus siitä, että ihmisen sukupuoli määräytyy hänen anatomiansa ja fysiologisten ominaisuuksiensa mukaan elää vieläkin länsimaaisissa yhteiskunnissa tiukasti. Se, minkä ajatellaan olevan ”normaalia” pohjautuu pitkälti binääriseen käsitykseen vain kahden sukupuolen, naisen ja miehen, olemassaolosta. Lisäksi oletetaan, että nämä kaksi käyttäytyvät tiettyjen, sukupuolelleen ominaisten, normien ja stereotyyppien muovaamien mielikuvien mukaan. (Karvinen & Venesmäki, 2019, 4; Sateenkaarisanasto, 2019.) Sukupuolinormatiivisuus ja ajatukset sukupuoli-identiteetin binäärisyydestä heijastuvat arkisimpien tilojen suunnitteluun asti sekä keskusteluun siitä, kuka saa olla ja näkyä julkisessa tilassa.

Tässä luvussa avataan kandidaatintyön keskeisimpiä käsitteitä, kuten sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta sekä inklusion, sosiaalisen osallisuuden merkitystä. Lopuksi tarkastellaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajien kokemuksia syrjinnästä yleisissä käymälöissä ja valaistetaan siten haasteita, joita inklusiivisen tilan suunnitteleminen asettaa.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta kuvaavia käsitteitä ja termejä on lukuisia. Englannin kielessä niitä on sitäkin enemmän – sellaisiakin, joita ei vielä suomen kielessä edes tunneta. Monien käsitteiden merkitykset ja määritelmät ovat jatkuvassa muutoksessa: esimerkiksi sanan ”transsukupuolisuus” merkitykset muovautuvat yhä, sillä se on terminä tullut vasta viime vuosikymmenten aikana laajaan käyttöön (Stryker, 2008, 1). Seuraavassa käsitellään sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä käsitteistä vakiintuneimpia.

2.1 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus

Tämä kandidaatintyö pohjautuu ajatukseen sukupuolen moninaisuudesta, jota eivät määrittele ihmisen biologiset tai fyysiset ominaisuudet. Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa, että sukupuoli on moninainen sekä ilmiönä että yksilötasolla eikä ole jaettavissa kahteen, toisilleen vastakkaiseen ja toisistaan erotettavaan sukupuoleen. Sukupuolen ilmenemis- ja ilmaisemismuodot ovat siis moninaisemmat, mikä koskee niin sukupuolivähemmistöjä kuin -enemmistöjäkin. (Karvinen & Venesmäki, 2019,

4.) Sukupuoli on moninainen niin sosiaalisesti, kulttuurisesti, biologisesti kuin psykologisesti (Sateenkaarisanasto, 2019). Lisäksi yksilö voi kokea oman sukupuolensa monimuotoisena – jonain, joka ei ole palautettavissa sukupuolienormatiivisuuden käsittämään kahteen, biologisesti määriteltyyn sukupuoleen, vaan voi olla jotain siltä väliltä tai binäärisyydestä täysin vapaa. Sukupuolia on siis enemmän kuin kaksi: kuvaavampaa olisikin puhua sukupuolten moninaisuudesta.

Sukupuolivähemmistöillä viitataan ihmisiin, joiden sukupuoli tai sen ilmaisu edustavat jotain muuta kuin vallitsevan hetero- ja sukupuolienormatiivisuuden käsittämää kahta sukupuolta. He voivat olla esimerkiksi transihmisiä, intersukupuolisia, sukupuoleettomia tai identifioitua sukupuoleltaan ei-binäärisiksi. (Sateenkaarisanasto, 2019; Trasek ry.) Kuten aiemmin jo mainittiin, sukupuolia, sukupuoli-identiteettiä ja seksuaalisuutta kuvaavia käsitteitä ja termejä on lukuisia, minkä vuoksi tässä luvussa keskityn avaamaan niistä vakiintuneimpia ja niitä, jotka esiintyvät myöhemmin tutkielmassa.

Käsitettä transihminen käytetään yleiskäsitteenä kuvaamaan transsukupuolisia, muunsukupuolisia ja transvestiittejä. Transihmisellä kuvataan usein kaikkia, jotka haastavat sukupuoli-identiteetiltään tai sukupuolensa ilmaisulta syntymässä määrättyyn sukupuoleen liittyviä odotuksia. Transihmisen vastakohtana voidaan pitää cis-ihmistä, jonka sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu vastaavat hänelle syntymässä määrättyä sukupuoltaan ja kulttuurisia odotuksia. Sanat ”trans” ja ”cis” juontavat juurensa latinasta ja tarkoittavat ”toisella puolen” ja ”tällä puolen”. (Sateenkaarisanasto, 2019; Trasek ry.)

Transsukupuolinen on henkilö, jonka sukupuoli-identiteetti eli tunne siitä, mitä sukupuolta hän on sisäisesti, ei vastaa hänelle syntymässä määrättyä sukupuolta. Toisin sanoen transsukupuoliset kokevat voimakasta sukupuoliristiriitaa. Osa transsukupuolisista käy läpi sukupuolen korjaushoitoja, jotta heidän kehonsa vastaisi paremmin koettua sukupuolta. Suomessa korjatun sukupuolen juridiseen vahvistamiseen vaaditaan 18 vuoden ikä, Suomen kansalaisuus, psykiatrinen diagnoosi ja todiste listääntymiskyvyttömyydestä (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 2002/563; Sateenkaarisanasto 2019; Trasek ry). Osa transtaustaisista identifioituu joko naisiksi tai miehiksi – onkin hyvä muistaa, ettei trans itsessään ole sukupuoli

(Trasek ry). Transnainen tarkoittaa syntymässä pojaksi määriteltä, naiseksi identifioituvaa henkilöä kun taas transmies on syntymässä tytöksi määriteltä, mieheksi identifioituva henkilö (Sateenkaarisanasto, 2019).

Transvestisuus tarkoittaa, että henkilöllä on tarve ilmaista pukeutumalla, laittautumalla tai eläytymällä toista sukupuolta itsessään kuin mikä hänelle on syntymässä määriteltä. Tällöin hänelle on tärkeää, että hänet kohdataan siinä sukupuolella, jota hän kulloinkin ilmentää. Transvestisuuteen ei yleensä liity sukupuoliristiriitaa, vaan henkilö on tyytyväinen syntymässä määriteltyn sukupuoleensa. (Sateenkaarisanasto, 2019; Trasek ry.)

Muunsukupuolisuus on laaja käsite, jolla voidaan kuvata kaikkia niitä henkilöitä, jotka kokevat olevansa sukupuoli-identiteetiltään ei-binäärisiä. Muunsukupuolinen voi esimerkiksi kokea olevansa sekä nainen että mies, jotakin naisen ja miehen väliltä tai jotain aivan muuta. Osa ei-binäärisen sukupuoli-identiteetin omaavista ei koe identifioituvansa muunsukupuoliseksi, vaan voi esimerkiksi kuvailla itseään ei-binäärisiksi, gender queereiksi tai transgendereiksi. Transgender termi viittaa kuitenkin englanniksi kaikkiin transihmisiin, vaikka suomen kielessä käsitteen on korvannut muunsukupuolisuus. (Sateenkaarisanasto, 2019.)

Sukupuoleton henkilö kokee, ettei hänellä ole sukupuoli-identiteettiä (Sateenkaarisanasto, 2019). Eräs tämän kandidaatintyön sukupuolettomaksi identifioitu haastateltava kertoi käyttävänsä termiä muunsukupuolisen sijasta, sillä jälkimmäinen viittaa hänen mukaansa siihen, että olisi olemassa jokin sukupuoli-identiteetti tai kokemus sukupuolesta. Hänellä tätä kokemusta ei ole, minkä takia hän kokee olevansa sukupuoleton. Sukupuolettomuus voi kuitenkin olla osalle sukupuoli-identiteetti. (Sateenkaarisanasto, 2019.)

Intersukupuolisuus on synnynnäinen tila, jossa kehon sukupuolitettut ominaisuudet, kuten kromosomit, eivät ole yksiselitteisesti naiselle tai miehelle tyypilliset. Osalle intersukupuolisuus on myös sukupuoli-identiteetti. (Sateenkaarisanasto, 2019.)

Sukupuolen lailla myös seksuaalinen suuntautuminen on moninainen: ihmiset kokevat seksuaalista ja emotionaalista vetoa eri sukupuolta edustaviin ihmisiin tai ihmisiin sukupuolesta riippumatta. Seksuaalivähemmistöön kuuluvat ihmiset, jotka ovat seksuaaliselta suuntautumiseltaan muita

kuin heteroita. Tällaisia ovat esimerkiksi homot, lebot, bi- ja panseksuaalit. (Sateenkaarisanasto, 2019.)

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä viitataan tyypillisesti myös pohjoismaissa käyttöön vakiintuneella lyhenteellä HLBTI+, joka tulee sanoista homot, lesbot, biseksuaalit, transihmiset, intersukupuoliset ja muut sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt. Lyhenne juontaa juurensa englanninkielisestä vastineestaan LGBTI. Universaalisuudestaan huolimatta käsitettä pidetään kuitenkin ongelmallisena, sillä se rajaa väistämättä pois osan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kirjosta. Lisäksi se asettaa eri sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit johonkin järjestykseen, mitä voidaan pitää arvottavana ja epätasa-arvoisena. (Sateenkaarisanasto, 2019.)

Eräs haastateltava koki identifioituvansa vahvasti queer-ihmiseksi ja kertoi monien käyttävän tätä termiä lyhenteen sijasta. Hän itse pitää queer-termiä käyttökelpoisena ja helppona käyttää, mutta toteaa, että joillekin se saattaa yhdistyä liiaksi sen historiaan. Englanninkielinen sana ”queer” tarkoittaa alun perin ”omituista” ja sitä on käytetty halventavassa merkityksessä kuvaamaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajia (Cavanagh, 2010, 10). Setan (2019) mukaan queer toimii kattoterminä kuvaamaan ihmisiä, jotka eivät halua määritellä sukupuoltaan tai seksuaalista suuntautumistaan (Sateenkaarisanasto, 2019). Termillä viitataan joskus myös ihmisiin, jotka eivät ole heteroseksuaaleja tai joiden sukupuoli on ei-binäärinen (Cavanagh, 2010, 14, 19). Queer tarkoittaa myös yhteiskunnallista ja akateemista näkökulmaa, jossa kyseenalaistetaan sukupuolen binäärisyyteen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä rakenteita ja normeja (Sateenkaarisanasto, 2019).

On syytä muistaa, että ihmiset käyttävät erilaisia termejä kuvaamaan sukupuoli- ja seksuaali-identiteettejään, eikä yksiselitteisesti oikeaa tai väärää tapaa tähän ole – termit ja käsitteet tarkoittavat edustajilleen eri asioita ja jokaisella on oikeus käyttää tai olla käyttämättä niitä itselleen sopivalla tavalla.

2.2 Inklusion käsite

Tämän kandidaatintyön keskeisimpiin käsitteisiin lukeutuu inklusio eli sosiaalisen osallisuus, jonka avulla pyrin tutkimaan kohderyhmän kokemuksia sukupuolineutraaleista yleisistä käymälöistä.

Sosiaalinen osallisuus on laaja ja moniulotteinen käsite, joka kattaa monia erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja. Käsitteestä puhutaan etenkin sosiaali-, työllisyys- ja terveystaloudessa, joissa sillä tyypillisesti tarkoitetaan valtion velvollisuutta mahdollistaa ja tukea kansalaisiaan yhteiskuntaan osallistumiseksi. Sosiaalisen osallisuuden juuret ovat yhteiskuntatieteissä, jossa siitä käytetään käsitettä inkluusio eksklusion vastakohtana. Inkluusio linkittyy tällöin yhteiskunnalliseen solidaarisuuteen, osallisuuteen ja sosiaalisen epätasa-arvoisuuteen. Inkluusion käsitteellä on pitkä historia erityisesti ranskalaisessa sosiologiassa, jossa muun muassa Émile Durkheim, Michel Foucault ja Pierre Bourdieu ovat kukin painottaneet siinä edellä mainittuja aspekteja eri tavoin. (Leeman & al. 2015.)

Yhteiskuntapoliittisena käsitteenä sosiaalinen osallisuus syntyi 1970-80-luvulla Ranskassa, jossa luotiin tällöin ensimmäistä kertaa syrjäytymistä koskevat sosiaalipoliittiset ohjelmat. Tavoitteena oli tukea ja mahdollistaa yhteiskuntaan osallistuminen niille väestöryhmille, jotka olivat jääneet hyvinvointijärjestelmän ulkopuolelle. Käytäntö levisi myös muualle Eurooppaan, ja 1990-luvulta lähtien sosiaalinen osallisuus on ollut kiinteä osa eri maiden ja Euroopan unionin sosiaalipoliittisia ohjelmia ja toimintasuunnitelmia. (Leeman & al. 2015.) Eurooppalaisessa diskurssissa sosiaalisen osallisuuden käsite on usein liittynyt erityisesti krooniseen köyhyyteen, köyhtymiseen ja työttömyyteen (Maailmanpankki, 2013, 50). 1980-luvulla sosiaalisen osallisuuden käsite ja keskustelu syrjäytymisestä levisivät myös Suomeen, jossa ne saivat lopulta paikkansa myös yhteiskuntapoliittisissa linjauksissa (Leeman & al. 2015).

Maailmanpankki (2013) määrittelee sosiaalisen osallisuuden ”prosessina, jossa yksilöiden ja ryhmien ehtoja yhteiskuntaan osallistumiseksi parannetaan” (Maailmanpankki, 2013, 50). Suomessa sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (Kaste) taas on määritellyt sosiaalisen osallisuuden seuraavasti: ”Osallisuus yhteiskunnassa tarkoittaa jokaisen mahdollisuutta terveyteen, koulutukseen, työhön, toimeentuloon, asuntoon ja sosiaalisiin suhteisiin”. (Leeman & al. 2015.) Kielitoimiston sanakirjan mukaan taas inkluusiolla tarkoitetaan ”periaatetta, jonka mukaan erilaisia vähemmistöjä tuetaan toimimaan yhteisöissä yhdenvertaisina muiden kanssa”.

Yhteiskuntapoliittisessa kontekstissa sosiaalisen osallisuuden käsite liittyy täten vahvasti syrjäytymisen ehkäisemiseen ja yhteiskunnan reunoilla tai

sen ulkopuolella elävien tuomiseen lähemmäksi yhteiskunnan toimintoja ja sosiaalipoliittisilla tukitoimilla ja prosesseilla. Julkisen vallan rooli on tässä merkittävä. Sosiaalinen osallisuus on keino torjua köyhyyttä, edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa yhteiskunnassa ja luoda mahdollisuuksia yhteiskuntaan osallistumiseksi saavutettavien tukijärjestelmien kautta. (Leeman & al. 2015.)

Sosiaalinen osallisuus voidaan myös nähdä yksilötason tunneperäisenä, subjektiivisena kokemuksena, joka syntyy yhteiskuntaan osallistumisen kautta vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Keskeistä siinä on yksilön omakohtainen tunne yhteisöön ja yhteiskuntaan kuulumisesta ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään niiden puitteissa. Osallisuuden tunne linkittyy siten osallistumiseen: vuorovaikutukseen, joka tapahtuu esimerkiksi työn, harrastuksen tai muun vaikuttamisen kautta. Tällöin osallistuminen on keino edistää sosiaalista osallisuutta toiminnan kautta. (Leeman & al. 2015.)

Arkkitehtuuri luo paikkoja sosiaaliselle vuorovaikutukselle. Tila itsessään vaikuttaa voimakkaasti osallisuuden tunteeseen, siihen, millaisia edellytyksiä yksilöllä on osallistua, olla vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa ja tuntea olevansa yhdenvertainen ja tasa-arvoinen jäsen yhteisössä. Tässä tutkielmassa käytetään sosiaalisen osallisuuden kuvaamiseksi pääsääntöisesti sanaa ”inkluisio”. Kuten myöhemmissä luvuissa käy ilmi, sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemuksia yleisistä käymälöistä leimaavat vahvasti eksklusiiviset, sukupuolikäsityksen binäärisyyteen liittyvät elementit arkkitehtuurissa. Inkluisio muistuttaa sanana vastaparistaan ja siitä, ettei arkkitehtuuri ole koskaan neutraalia, vaan sosiaalisen osallisuuden mahdollistaminen vähemmistöille syntyy tietoisista valinnoista suunnittelussa.

2.3 Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kohtaama syrjintä

Sukupuoli- ja heteronormatiivisuuteen liittyvät rakenteet elävät vielä vahvasti tilasuunnittelussa. Samalla sukupuolivähemmistöjen olemassaoloa sekä mahdollisuutta käyttää julkista tilaa turvallisesti, omaa identiteettiä vastaavalla tavalla, kyseenalaistetaan edelleen toistuvasti. Inklusiivisen sukupuolineutraalin yleisen käymälän suunnittelemiseksi olennaista on pohtia, millaista vuorovaikutusta käyttäjien välillä syntyy tilassa. Teoksessaan *Queering Bathrooms* Cavanagh (2010) puhuu cis-ihmisten

etuoikeudesta normatiivisessa ympäristössä. Ihmiset, joiden sukupuoli-identiteetit luetaan ”oikein” tai joilla on omistajuus sukupuoli-identiteettinsä kehonsa kautta ovat tämän etuoikeuden piirissä (Cavanagh, 2010, 54). Etuoikeus kuitenkin menetetään mikäli ihmisen sukupuoli-identiteetti kyseenalaistetaan. Transihmiset, jotka haastavat vallitsevia sukupuolinnormeja, ovat alttiimpia tällaiselle kyseenalaistamiselle. Samalla he saattavat kohdata sitä, mitä Serano (2007) kutsuu cis-seksismiksi: ajatukseen siitä, että transihmisen sukupuoli-identiteetti on vähemmän autenttinen kuin cis-ihmisen (Serano, 2007, 12). Cavanagh (2010) vertaa sukupuoli-identiteetin kyseenalaistamista väkivallantekoon, jossa kohde hävää julkisesti mitätöimällä tämän sukupuoli-identiteetti ja sulkeamalla hänet siten ulos yhteisöstä. Ääritapauksissa tämä voi myös johtaa sanalliseen tai fyysiseen väkivaltaan. Transihmiset saattavat usein kohdata myös mikroaggressioita: arkista viestintää, jolla tahallisesti tai tahattomasti vähätellään tai stereotypisoidaan tietyn ryhmän identiteettiä (Karvinen & Venesmäki, 2019, 10). Mikroaggressioiden toistuvuus tekee niistä erityisen haitallisia sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen hyvinvoinnille ja yhdenvertaisuuden toteutumiselle.

Voimakkaasti sukupuolitetuissa yleisissä käymälöissä kyseenalaistaminen on sitäkin kokonaisvaltaisempaa, kun verrataan pienikokoiseen tilaan astuu ihminen, joka ei vastaa normien mukaista käsitystä sukupuolesta ja sen ilmenemisestä. Ne, jotka eivät nauti cis-ihmisen etuoikeudesta itsensä määrittelyyn ja oman sukupuoli-identiteettinsä omistajuuteen ovat intiimissä, sukupuoleen vahvasti sidotussa tilassa jatkuvassa vaarassa tulla syrjityiksi. Cavanagh’n kanadalaiset haastateltavat kertovat muiden käyttäjien reaktioista heidän läsnäolonsa yleisissä käymälöissä; reaktiot vaihtelevat uteliaisuudesta, yllättyneisyydestä, hämmennyksestä ja välttelystä aina pelkoon, torjuvuuteen ja vihamielisyyteen. He puhuvat jatkuvasta härinnästä, vihaisista katseista, vartijoista, jotka ovat poistaneet heidät tilasta, kysymysten esittämisestä siitä, ovatko he oikeassa käymälässä, huuhtamisesta ja väkivallan kohtaamisesta. Eräs Cavanagh’n haastateltavista toteaa, ettei kulttuurimme salli mitään monitulkintaisuutta tai epäselvyyttä sukupuolen osalta ja kaikki, mikä ei vastaa normatiivista kuvaa naisesta tai miehestä, luetaan poikkeuksiksi. Aiheesta ovat myös kirjoittaneet muun muassa Adam Davies & al. (2019), Charlotte Jones & al. (2018) ja Amy Gower & al. (2017), jotka tutkivat sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kokemuksia käymälöistä kouluissa sekä koulun roolia

instituutiona sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien normien asettamisessa ja ylläpitämisessä.

Yhdysvalloissa sukupuolivähemmistöjen pääsyä yleisiin käymälöihin on pyritty rajoittamaan tietyissä osavaltioissa jopa lainsäädännön tasolla. Osa lakialoitteista on vasta viime vuosien tuotosta. Esimerkkinä tästä on Houstonissa vuonna 2015 kumottu lakialoite, jonka tarkoituksena oli taata yhdenvertainen, syrjinnästä vapaa kohtelu kaupungin asukkaille rodusta, uskonnosta, iästä, sukupuolesta tai liikuntarajoitteista huolimatta. Lakialoitteen vastustajat onnistuivat kaatamaan lakialoitteen hyökkäämällä vain yhtä ryhmää, transtaustaisia naisia, vastaan kieltämällä heidän pääsyänsä yleisiin käymälöihin. Stereotypisoimalla transnaisia ja luomalla heistä uhka-kuva naisten käymälöitä käyttävinä kieroutuneina miehinä, naisia ja tyttöjä alati vaanivina hirviöinä, lakialoite ajettiin alas. Vastustajat kumosivat näin alkuperäisen tavoitteen suojata lailla sukupuoli-identiteetti ja seksuaalinen suuntautuminen. Vastaavaa polemiikkaa on käyty myös Kanadassa, jossa transnaisista on luotu kuvaa pedofiileina ja seksuaalisina hyväksikäyttäjinä. (Sanders & Stryker, 2016, 779–780.)

Yleiset käymälät ovat poliittisen vallankäytön välineitä, joiden kautta luodaan edelleen pelkoa sukupuolivähemmistöistä ja uhkakuvia siitä, mitä heidän pääsyänsä sallimisesta julkiseen tilaan saattaisi seurata. On välttämätöntä ymmärtää ilmiön laajuus ja sen taustasyyt, jotta sukupuolineutraalien yleisten käymälöiden tärkeys yhdenvertaisuuden ja inklusion saavuttamiseksi tiedostettaisiin. Sukupuolinormatiivisuus on kiinteästi sidoksissa myös arkkitehtuuriin, johon yhteiskunnassa vallitsevat asenteet ja käsitykset normien mukaisesta sukupuolesta ja seksuaalisuudesta heijastuvat vahvasti. Asennemuutoksen lisäksi tarvitaan tiloja, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden ymmärtää sukupuolten moninaisuutta ja niiden ilmaismuotoja – tiloja, jotka ovat inklusiivisia ja avoimia kaikille sukupuolesta riippumatta. Sukupuolen neutraaliuden sijasta olisikin aika alkaa puhumaan sukupuolten ja ihmisten moninaisuudesta (Sanders & Stryker, 2016, 782). Se, millaisia sukupuolineutraaleja käymälöitä suunnitellaan, vaikuttaa asenteiden muutokseen ratkaisevasti.

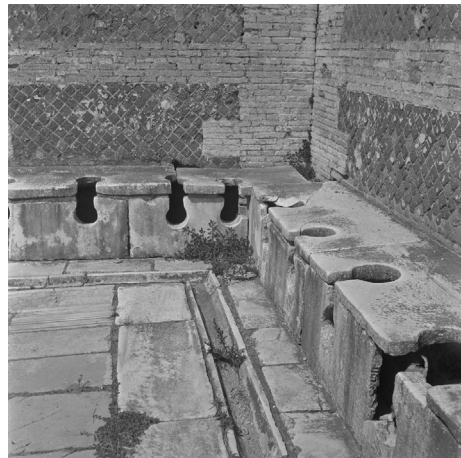
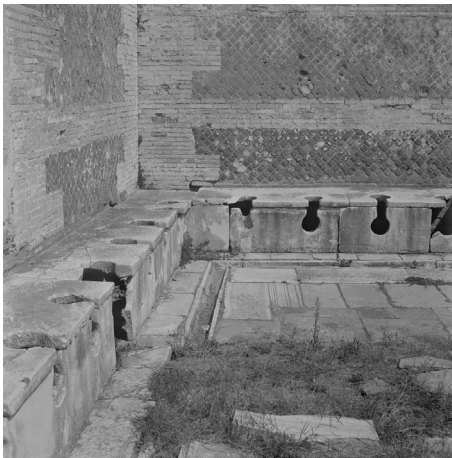
Sandersin ja Strykerin (2016) mukaan takaiskut yhdenvertaisuuden toteutumiselle ovat osa laajempaa ilmiötä, joka juontaa juurensa historiaan: eri vähemmistöjä – ”normaalista” poikkeavia ihmisiä – on kerta toisensa

jälkeen estetty käyttämästä samaa tilaa valtaväestön kanssa. Sukupuolen mukaan jaotellut käymälät ovat tämän hierarkian peruja. Historia kuitenkin myös osoittaa, että näin on toimittu verrattain vähän aikaa. Seuraavassa luvussa perehdytään yleisen käymälän historiaan ja pyritään siten avaamaan sen arkkitehtuurin kehittymisen suhdetta yhteiskunnassa vallitseviin sosiaaliin normeihin.

KUVA I.I

Antiikin roomalainen käymälä, Ostia, Italia

Bildarchiv Foto Marburg, 1950/70

<https://www.europeana.eu>

3 YLEISTEN KÄYMÄLÖIDEN HISTORIA

Yleisten käymälöiden pitkä ja moninainen historia osoittaa, että nykyiset, syvälle juurtuneet mielikuvat niiden luonteesta ja arkkitehtuurista ovat verrattain uusia. Se, mitä elementtejä käymälöissä pidetään tänä päivänä universaaleina itsestäänselvyyksinä on tosiasiassa monisyisen, poliittisen, sosiaalisten sekä kulttuuri- ja aikasidonnaisten tekijöiden sävyttämän prosessin summa. Muuttuvat kulttuuriset käsitykset terveydestä ja hygieniasta, omistajuudesta julkiseen tilaan sekä sosiaalisesta asemasta, luokasta, sukupuolesta ja rodusta ovat kaikki läpi historian muovanneet käymälöiden arkkitehtuuria – voimallisemmin kuin mitkään teknologiaan tai ihmisen biologiaan liittyvät tekijät. Inklusiivisten, kaikille avoimien ja turvallisten käymälöiden suunnittelemiseksi on olennaista ymmärtää näitä historiallisia jännitteitä ja syysuhteita sekä motiiveja, jotka ovat vaikuttaneet käymälöiden arkkitehtuurin kehittymiseen nykyisenkaltaiseksi.

Tässä luvussa käsitellään niin julkisessa kuin yksityisessäkin käytössä olevien käymälöiden länsimaista historiaa antiikin ajoilta 2000-luvulle saakka. Kat-sauksessa kuvaataan käymälän kehittymistä myös Yhdysvalloissa, joka toimii valaisevana esimerkkinä sosiaalisten aspektien vaikutuksesta käymälöiden arkkitehtuuriin etenkin 1900-luvulla. Maan historia osoittaa myös valtioval-lan ja lainsäädännön vaikutuksen käymälöihin liittyvien normien luomisessa.

3.1 Antiikin Rooma ja keskiaika

Nykypäivänä kaikkein intiimimpinä ja yksityisimpinä pidetyt arkiset toimen-piteet tarpeiden tekemisestä peseytymiseen olivat antiikin Roomasta aina kes-kiajalle asti jaettuja, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja ylellisyyden kyllästämiä julkisia tapahtumia (Sanders, 2015). Ulosteeet ja niihin liittyvät toiminnot olivat vääjäämätön osa jokaisen arkipäivää luokkaan katsomatta, ja likaisuus-destaan huolimatta vielä vapaita syivistä häpeään ja kuvotukseen liittyvistä tunteista, joita niihin alettiin myöhemmin liittää (Laport, 2000, 26–48).

Yleiset käymälät juontavat ilmiönä juurensa jo antiikin Roomaan. Monet arkeologit arvioivat, että käymälät olivat sekakäytössä, vaikka varmoja todisteita tästä ei ole löydetty (Kamash, 2010, 48; Sanders, 2015). Kau-

pungissa keskeisillä paikoilla sijainneet, katukuvasta selvästi erottuneet käymälät olivat käyttäjilleen sosiaalisen kanssakäymisen ja yhteisöllisyyden keskittymiä. Suuret, usein puutarhojen tai kylpylöiden yhteyteen rakennetut käymälät olivat suorakaiteen muotoisia avoimia huoneita, joiden sisätilojen kolmea sivua reunustivat puusta tai kivistä tehdyt pitkät penkit. Istuinten alla virtaava vesi kuljetti niihin kaiverretuista aukoista tippuvat jätökset suoraan yleiseen viemäriverkkoon, joka oli aikansa edistyksellisimpiä. Puhdistautumisvälineinä toimivat etikkaan kastetut, tikun päähän kiinnitetyt luonnonsienet, jotka kiersivät käyttäjältä käyttäjälle. (Sanders, 2015.) Tavallisesti käymälät oli suunniteltu noin 12–15 hengelle, mutta jotkin niistä olivat huomattavasti suurempia, noin 80–90 hengelle suunniteltuja halleja (Kamash, 2010, 49).

Jakamisen ja yhteisöllisyyden kulttuuri ulottui myös peseytymiseen. Valtion rakennuttamat ja ylläpitämät, arkkitehtuuriltaan loisteliaat kupolien, akveduktien ja mosaiikkien koristamat kylpylät olivat sekakäytössä. Eri-ikäisissä altaissa kylvettiin alasti. Kylpylät eivät olleet vain peseytymistä varten: jopa 8000 hengelle suunnitelluissa valtavissa rakennuksissa saattoi myös käyttää kirjaston, kuntosalin sekä erinäisten liikkeiden palveluita. (Sanders, 2015.)

Keskiajalla yleiset, sekakäytössä olevat käymälät olivat yhä osa kaupunkikuvaa – ”Helpotuksen taloina” (”Great House of Easement”) tunnettuja käymälöitä käyttivät pääasiassa alimpaan luokkaan kuuluvat. Keskiaikaisista kaupungeista puuttui roomalaisten edeltäjiensä kehittynyt viemärijärjestelmä. Tarpeet tehtiin silloilla, joiden aukoista ne tippuivat suoraan jokeen tai kerättiin ojavedellä huuhdottuihin säiliöihin. Yleisintä kuitenkin oli heittää jätteet suoraan saastaisille kaduille, mikä jatkui aina 1800-luvulle ensimmäisten kunnollisten viemäriverkkojen perustamiseen asti. Ainoastaan ylempiin luokkiin kuuluvilla oli etuoikeus käyttää joko omaa, yksityistä käymäläänsä tai astiaansa, johon tarpeet saattoi tehdä suojassa katseilta. (Sanders, 2015.)

3.2 Yleisen käymälän murros: Valistuksen aika ja 1800-luku

Valistus muutti ulostamiseen ja virtsaamiseen liittyviä asenteita voimakkaasti. Säädyllisyyttä alleviivaava ajatus autonomisesta yksilöstä kukoisti ja ensimmäistä kertaa ihmiskeho eritteineen leimattiin joksikin, jota tuli

hävetä ja piilotella katseilta. Ulostaminen ja virtsaaminen julkisesti tuomittiin vastenmieliseksi ja hävyttömäksi. (Sanders, 2015.)

Kuten Sanders (2015) esseessään toteaa, vesivessojen historia osoittaa muuttuvien sosiaalisten asenteiden suoran vaikutuksen teknologisten innovaatioiden omaksumiseen. Ensimmäisen 1500-luvulla keksityn vesivessan laajamittainen tuotanto alkoi vasta lähes 300 vuotta myöhemmin vuonna 1851 julkisen viemäriverkon perustamisen yhteydessä Lontoossa. Taustalla vaikutti lääketieteen kehittyminen, minkä myötä saastaisen veden vaikutus sairauksien leviämässä ymmärrettiin. Syyksi viiveelle epäillään myös juoksevan veden vaikeaa saatavuutta sekä sosiaalisia konventioita, jotka puolsivat diskreettiä tapaa tehdä tarpeet astiaan huomiota herättävän käymälässä käynnin sijaan (Sanders, 2015.) Yhdysvalloissa viemäriverkon perustamista ja vesivessojen läpimurtoa vauhditti teknologian ja teollistumisen nopea kehittyminen. Tekniset innovaatiot ulottuivat kaikkialle meluisista autoista aina rautateihin, mikä rikkoi yksityisenä pidetyn kodin ja julkisen tilan rajapintaa. Yksityistä tilaa ja säädyllisyyttä alettiin korostaa ja kontrolloida aiempaa voimallisemmin, mikä heijastui myös yleisen käymälän arkkitehtuurin kehittymiseen. (Kogan, 2010, 148.)

1800-luvun puoliväliin mennessä tarpeiden tekemisestä oli tullut yksityinen toimenpide, joka siirtyi talojen sisään ja huusseihin pois kaduilta, puutarhoista ja pelloilta. Ajan muutoshenkiset ajoivat vesivessojen käyttöönottoa kansanterveyden ja hygienian nimissä. Käymälöihin liittyviä konventioita pyrittiin tekemään kurinalaisemmiksi ja etikettiä uudistamaan niin, että ne tukivat tiukempien hygieniakäsityksien mukaisia standardeja. Yleiset käymälät, joiden ennen ajateltiin olevan säädyttömiä, alkoivat symboloida ”puhdasta” kaupunkia, sivilisaation mittarina toimivaa kansallista ylpeyttä. Jokainen käymälä määräsi selvän käyttäymismallin ja koreografian aina siitä lähtien, miten WC-istuinta tai pisoaria tuli käyttää ja missä järjestyksessä mitään tuli tehdä. Kehon koreografia yleisessä käymälässä oli kunnianosoitus käyttäjänsä luokalle ja genitaalien anatomialle. (Cavanagh, 2010, 80.)

Cavanagh (2010) viittaa teoksessaan ranskalaisen filosofi-historioitsija Michel Foucault’n teoriaan Panopticonista, alati valvovasta koneistosta julkisessa tilassa. Filosofi Jeremy Benthamin 1700-luvun lopulla keksimä Panopticon oli arkkitehtoninen malli, jonka tarkoituksena oli toimia vankilan kaltaisissa laitoksissa vallan välineenä vankien käyttäytymisen

kontrolloimiseksi. Ratkaisussa laitoksen keskelle sijoitettu vartiotorni toimi kaikkialle näkevänä, alati valvovana silmänä, jossa tarkkailija pysyi piilossa. Foucault (1979) johti Benthamin mallista teorian, jonka mukaan ihmisten käyttäytymisen kontrolloimiseksi riittää pelkkä tietoisuus valvonnan läsnäolosta, mikä saa heidät kontrolloimaan itse itseään ilman ulkoa päin tulevaa väkivaltaa tai muita kurinpidollisia toimenpiteitä. 1700-1800-luvun asenteiden muutoksen ja teknologisen murroksen myötä yleisissä käymälöissä alettiin soveltaa samaa mekanismia. Kehon ja sen toimintojen tarkkaileminen olivat sidoksissa tilan arkkitehtuuriin aina heijastavista pinnoista ja peileistä sen rakenteisiin asti. Foucault (1979) kutsui tätä panopticon-optiikaksi, jolla hän viittasi vallan esineistymään julkisessa tilassa. Hygienäkäsitysten tiukentumisen myötä antiikin Rooman ja keskiajan yhteisöllisestä yleisestä käymälästä tuli valvonnan ja kehon toimintojen kontrolloinnin väline. (Cavanagh, 2010, 80–81; Foucault, 1979, 220–257.)

Julkisen viemäriverkon kehittyminen ja WC-istuimen laaja massatuotanto toivat samalla mukanaan myös toisen merkittävän muutoksen: yleiset käymälät alettiin jakaa sukupuolen mukaan. Yhdysvalloissa 1800-luvun puoliväliin mennessä naiset olivat päässeet kiinni työelämään, kulttuuriin ja kuluttamiseen liittyviin aktiviteetteihin, jotka ennen kuuluivat vain miehille. Muutos oli käänteentekevä: perinteisesti naisten katsottiin kuuluvan yksityisen tilan piiriin koteihin siinä missä älykkäämpinä ja fyysisesti vahvempina pidetyt miehet olivat vapaita käyttämään julkista tilaa (Kogan, 2010, 146). Vastauksena tähän muutokseen arkkitehdit alkoivat suunnitella vain naisille tarkoitettuja tiloja julkisiin instituutioihin, kuten kirjastoihin, tehtaisiin, hotelleihin ja tavarataloihin. (Sanders, 2015.) Vuonna 1887 naisille ja miehille suunnatut erilliset käymälät kirjattiin Yhdysvalloissa lakiin (Kogan, 2010, 145). Heikompana pidetylle sukupuolelle haluttiin luoda turvapaikkoja, jotka suojelivat heidän edustajiaan ”miehisen maailman paineilta” (Sanders, 2015).

3.3 1900-luvun moderni käymälä

Feministi ja filosofi Julia Kristeva (1982) kuvailee kehon eritteiden aiheuttamaa epä mukavuutta ja kuvotusta omalla sanallaan ”objekti”. Antropologi Mary Douglasin (1966) mukaan taas saastan käsite on pohjimmiltaan kulttuurinen konstruktio, joka kattaa kaiken sille kuulumattomassa paikassa olevan. Esimerkkinä tästä toimivat kehon eritteet ja jätteet: alkuperästään irrallisina, muodottomina, nesteen ja kiinteän rajapinnalla olevina aineina

ne rikkovat järjestyksen ja kontrollin lakeja. (Douglas, 1966, 35, 115.) Ennen kaikkea eritteet alleviivaavat kehon haurautta ja haavoittuvuutta ja siten haastavat autonomisen ja pystyvän, itsensä hallitsevan ihmisen ihanteen, koossapysyvyyden ja yhtenäisyyden illuusion (Grosz, 1994, 193). Läpäisemällä ihon rajat ja tunkeutumalla ulos kehosta eritteet ja jätteet kieltävät kuvitelman siitä, että olisimme täydessä hallinnassa elämästämme. Sen sijaan ne muistuttavat meitä kuolevaisuudestamme ja ihmisyydestämme. (Sanders, 2015.) Saastan käsite voidaan myös nähdä metaforana kaikelle, mikä horjuttaa järjestystä ja rikkoo sosiokulttuurisia rajapintoja, kuten jakoa naisen ja miehen, eläimen ja ihmisen sekä yksityisen ja julkisen välillä (Douglas, 1966, 115).

1800-luvulla syntyneet puritaanisiet asenteet kehoa ja sen eritteitä kohtaan yhdessä lääketieteen kehittymisen kanssa johtivat vuosisadan lopulla puhjenneeseen yleiseen pelkoon saastaisuudesta, minkä myötä yleisten käymälöiden maine huononi dramaattisesti. Ne edustivat uhkaa – paikkoja, jotka altistivat ihmiset kosketukselle alhaisina pidettyjen, kehosta irtaantuneiden eritteiden kanssa. Modernin arkkitehtuurin uranuurtajat, kuten Le Corbusier ja Adolf Loos, vastasivat tähän pelkoon ylistämällä suunnitelmissaan uutta teknologiaa ja rakennusmateriaaleja: kiiltäviä pintoja aina kivistä ja posliinista laattoihin asti. (Sanders, 2015.)

Saastaisena pidetty keho toimintoineen häivytettiin olemattomiin tekniikan ja kliinisyttä suosivan suunnittelun avulla. Le Corbusier rinnasti kuuluisan rakennuksensa, Villa Savoyen, koneeseen, jonka eri tekniset ominaisuudet toimivat kehon lailla. Kaikki ihmisen eritteisiin liittyvä piilotettiin katseilta. Villa Savoyen pääkylpyhuone toimii tästä esimerkkinä. Makuuhuoneen yhteyteen rakennettu, kiiltävillä valkoisilla laatoilla vuorattu tila luo vaikutelman hygieenisyydestä ja helposti puhdistettavuudesta. Pesualtaan, bideen ja WC-istuimen viemäriputket piiloutuivat hienovaraisesti rakenteiden sisään ja näin kaikki todisteet ihmisen ruumiillisuudesta ja jätöksistä katoavat näkyvistä. Kaikkein saastaisimpana pidetty käymälä on eristetty omaan komeron kaltaiseen tilaansa piiloon katseilta. (Sanders, 2015.)

Hygieenisyyden ihannetta korostettiin valkoisuudella. Sandersin (2015) mukaan valkoinen väri assosioidaan uskonnon puhtasoppisuuteen ja rodulliseen puhtauteen sekä terveyteen ja hyvinvointiin yhdistettyihin rakennuksiin kuten sairaaloihin, kirkkoihin ja laboratorioihin (Sanders,

2015). Villa Savoyessa puhtauden ideologia näkyy jo pääaulassa, johon on sijoitettu valkoinen posliininen pesuallas. Tämä ele oli Le Corbusierin tapa symboloida arkkitehtuurin voimaa kontrolloida saastaisuutta ja ihmiskhoa (Sanders, 2015). Ennen 1800-lukua värien ja ornamenttien käyttö oli tyyppillisiä yleisissä käymälöissä, mutta kapitalismin ajaman tehokkuuden ja käytännöllisyyden myötä ne katosivat. Värit alkoivat symboloida vastenmielisinä pidettyjä nautinnon lähteitä, kuten julkista seksiä etenkin homoseksuaalien harrastamana sekä aistillisuutta ja rentoutumista, mitä ei pidetty julkisessa tilassa alkuunkaan soveliaana. Suorat, symmetriset linjat sekä metalliset ja valkoisilla laatoilla vuoratut pinnat korvasivat rikkaat ornamentit ja värimaailmat. (Cavanagh, 2010, 139–140.) Dyerin (1997) mukaan valkoisuuden ihanteeseen liittyi myös saavuttamattomuutta: valkoinen iho ei ole koskaan sävyltään täysin valkoinen, mikä korostaa sen ylivertaisuutta suhteessa muihin väreihin. Valkoisuus yhdistyy puhtauteen ja neitseellisuuteen – poissaoloon ja koskemattomuuteen. (Dyer, 1997, 70.) Lisäksi valkoinen väri paljastaa kaiken lian ja antaa siten maksimaalisen kontrollin puhtauden valvomisessa.

Siinä missä valkoisuutta pidettiin puhtauden symbolina musta ja tummat värit taas yhdistettiin likaisuuteen ja sairauksiin. Ajatukset saastaisuudesta valjastettiin pian rotuopillisia ideologioita, rasismia ja homofobiaa, palveleviin tarkoituksiin. Tumma iho nähtiin likaisena, ulkoisena merkinä rodullisesta alemmuudesta, mitä valkoisen ylivallan kannattajat käyttivät rodullistettujen ihmisten stereotypisoimiseen ja leimaamiseen myös älyllisesti ja psyykkisesti sairaina ja häiriintyneinä. Amerikassa tämä johti Jim Crow -syrjintälakien hyväksymiseen ja mustille tarkoitettujen erillisten tilojen, kuten ”värillisten” käymälöiden perustamiseen. Mustien pelättiin tartuttavan käymälöissä valkoisiin sairauksia, ja etenkin mustien miehen ajateltiin raiskaavan valkoisia naisia ja näin saastuttavan ylivertaisena pidetyn rodun. Saastaisuuden pelkoa käytettiin myös homoseksuaaleja vastaan, jotka harrastivat keskenään likaisena ja vastenmielisenä pidettyä anaaliseksiä. (Sanders, 2015.) Homoseksuaalisuuden kriminalisointi oli osa laajempaa ilmiötä, jossa se nähtiin eugeniikkaa ja heteronormatiivisuutta uhkaavana poikkeamana, eliminotavana vikana (Cavanagh, 2010, 140). AIDS-kriisin aikaan 1980-luvulla tämä syvälle juurtunut pelko puhkesi laajamittaiseksi ahdistukseksi tartunnan saamisesta, mikä kiteytyi yleisiin käymälöihin. Homot leimattiin tautien kantajiksi, jotka altistivat heteromiehet yleisissä käymälöissä sairauksille. (Sanders, 2015.)

3.4 Nykypäivän käymälä ja historian opetukset

Yleiset käymälät ovat palvelleet läpi historian lukuisia eri tarkoituksia. Niitä on käytetty sosiaalisen kanssakäymisen keskuksina, luokan ja varallisuuden symboleina, kansanterveyden edistämisen, valvonnan ja kontrollin välineinä sekä eri ideologioiden vetureina. Historia osoittaa, että aikasidonnaiset hygieniakäsitykset ja yhteiskunnassa vallitsevat normit ja asenteet eri ihmisryhmiä kohtaan ovat olleet määrääviä tekijöitä yleisen käymälän arkkitehtuurin muovautumisessa nykyisenlaisekseen. Tästä esimerkkinä ovat sukupuolen mukaan jaetut käymälät. Varsin tuoreen, 1900-luvulla vakiintuneen käytännön taustalla vaikutti naisten siirtyminen kodeista työelämän, julkisen tilan piiriin. Tänä päivänä käytäntöä pidetään itsensänselvänä, siinä missä vuosituhansia vanhat sukupuolineutraalit käymälät taas nähdään uutena ilmiönä.

Olennaista on ymmärtää käymälöiden arkkitehtuurin taustalla vaikuttavia historiallisia motiiveja, jotta syvälle juurtuneita käsityksiä niiden luonteesta voitaisiin kyseenalaistaa. Historiassa on muutosvoimaa: se antaa tilaa unelmoinnille, uusille kysymyksille ja nykyisten käytäntöjen punnitsemiselle. Historia toimii lähtökohtana sen pohtimiselle, millainen tämän päivän yleinen käymälä voisi olla. Mikään suunnitteluratkaisu ei ole sellainen, jota ei voitaisi tehdä toisin.

Seuraavassa luvussa syvennyttään pohtimaan 2000-luvun yleisten käymälöiden inklusiivisuutta syventymällä Cavanagh'n tutkimukseen ja purkamalla teemahaastattelun tuloksia.

KUVA 1.2

Syrjintälakien mukaiset käymälät Yhdysvalloissa

Hulton Archive/Getty Images, 1960

<http://www.pbslearningmedia.org>

KUVA 1.3

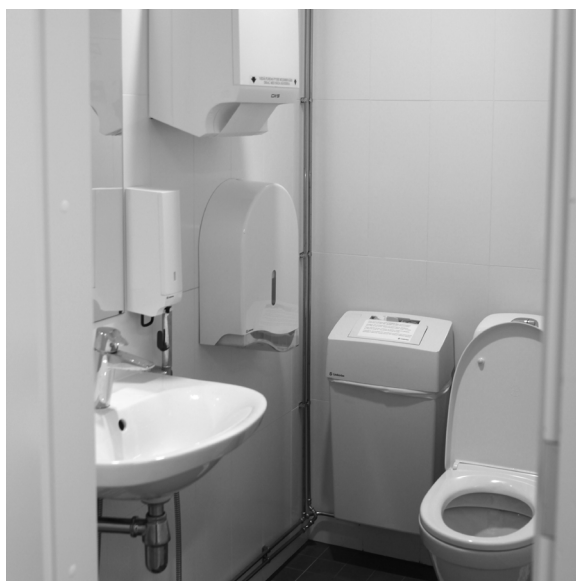
Villa Savoye

Kathleen Dieme, 2017

KUVA 1.4

Aalto-yliopiston Väreän WC-koppi

Kathleen Dieme, 2019

4 INKLUUSIO SUKUPUOLINEUTRAALEISSA YLEISISSÄ KÄYMÄLÖISSÄ

Kandidaatintyössäni tutkin inklusion toteutumista sukupuolineutraaleissa käymälöissä käyttämällä Sheila Cavanagh’n teosta *Queering Bathrooms: Gender, Sexuality, and the Hygienic Imagination* pohja-aineistona. *Queering Bathrooms* on tutkimukseni kannalta merkittävä teos, sillä se käsittelee niitä inklusioon liittyviä arkkitehtonisia tekijöitä yleisissä käymälöissä, jotka ovat pitkälti muovautuneet sosiaalisten normien vaikutuksesta. Tutkimuksessaan Cavanagh pohtii näiden rakenteiden vaikutusta tilakokemukseen haastatteleamalla sataa sukupuolivähemmistöjen edustajaa. Cavanagh keskittyy pääasiassa yleisten käymälöiden tutkimiseen sosiologisesta näkökulmasta, mutta käsittelee suurelta osin myös arkkitehtuurin yhteyttä ajatteluunme ja erilaisten tilasidonnaisten käyttäytymismallien syntymiseen.

Haastatteleamalla sukupuolivähemmistöjen edustajia tavoitteenani oli löytää yhtäläisyyksiä heidän ja Cavanagh’n haastateltavien kokemusten väliltä. Samalla tarkoitukseni oli tuoda esiin näkökulmia Suomessa toteutetuista sukupuolineutraaleista käymälöistä ja niiden inklusiivisuudesta.

4.1 Katsaus käymälöistä tehtyyn tutkimukseen

Teoksessaan Cavanagh (2010) tutkii yleisen käymälän valtaa siihen, miten tila määrittelee ja muovaa ajatuksiamme feminiinisyydestä ja maskuliinisuudesta, sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Haastatteleamalla yli sataa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen edustajaa Kanadassa ja Yhdysvalloissa Cavanagh syventyy niihin tapoihin ja keinoihin, joilla sukupuolivähemmistöt kyseenalaistavat yleisten käymälöiden jähmeät, heteronormatiiviset rakenteet. Sosiologisessa tutkimuksessaan Cavanagh käyttää pohjanaan queer- ja trans-tutkimusta, psykoanalyysiä sekä Michel Foucault’n teorioita, joilla hän pyrkii osoittamaan, että nykypäivän yleisellä käymälällä on merkittävä vaikutus ymmärrykseemme sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Lisäksi hän tarjoaa vaihtoehtoja siihen, miten suunnitella inklusiivisempia yleisiä käymälöitä.

Cavanagh (2010) analysoi yleisissä käymälöissä esiintyviä tilallisia elementtejä haastattelututkimuksen keinoin. Sadan sukupuolivähemmistön edustajan haastattelemiseen osallistui Cavanagh'n lisäksi kuusi tutkimusassistenttia. Jokainen haastattelijä sovelsi ja muokkasi haastattelurungon kysymyksiä kuhunkin haastattelutilanteeseen sopivaksi, jotta erilaisten näkökulmien kirjo olisi mahdollisimman monipuolinen. Metodi muistutti siten pitkälti vapaamuotoista teemahaastattelua, jossa joustava haastattelurunko toimii keskustelun selkärankana (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2015). Haastattelussa keskityttiin tutkimaan kanadalaisten yleisten käymälöiden yhtäläisyyksiä ja eritoten niiden binäärisyyttä. (Cavanagh, 2010, 20-23.)

Analyysinsä Cavanagh (2010) pohjaa trans-, queer- ja psykoanalyysin teorioihin, joista hän ammentaa yleisten käymälöiden tilallisten elementtien ja niiden alkuperän tutkimiseen. Suorat, vertikaalit linjat ja WC-koppien rivistöt, geometriset ja symmetriset muodot, erilaisten klinisten pintojen, kuten valkoisen laatan ja metallin käyttö sekä suurien peilien sijainti tilassa palvelevat kaikki alun perin ajatusta valkoisesta ”super-egosta” – sukupuolen puhtaudesta ja käyttäjiensä fyysisistä ominaisuuksista ja homogeenisuudesta, joka ei salli normista poikkeamista. (Cavanagh, 2010, 6, 135.) Lisäksi Cavanagh käyttää hyväkseen suoria lainauksia haastateltavien kokemusten tulkittamiseksi.

Teoksessa haastateltavat kertovat kokemuksistaan hetero- ja sukupuolinormatiivisuuden leimaamista yleisistä käymälöistä: Tunnetta puristumisesta tiettyyn muottiin, toiseudesta ja ulkopuolisuudesta, joskus väkivallastakin sekä arkkitehtuurin roolista eksklusiossa. Miesten käymälän WC-kopin liian matalan seinämän paljastamisesta muille käyttäjille ”väärään” suuntaan osoittavat jalkaterät – istumisen seisomisen sijasta. Epävarmuudesta WC-koppien ovien lukossa pysymisestä. Katsekontaktin välttelystä muiden käyttäjien kanssa suuren peilin edessä käsien pesun aikana, jotta oma sukupuoli-identiteetti ja erilaisuus ei herättäisi huomioita. Käymälän arkkitehtuurin toimimisesta Panopticonin lailla, jossa kaikki tilan elementit edesauttavat käyttäjien valvomista myös kuulo- ja hajuaistin tasolla. Inklusion toteutumiseksi haastateltavat peräänkuuluttivat sukupuolineutraaleja käymälöitä, yksityisyyttä, symboliikan muuttamista neutraaliksi, käymälän konseptin uudistamista joksikin aivan muuksi: inhimilliseksi, kotia muistuttavaksi ja lähestyttäväksi, käyttäjiään yhdenvertaisesti kohtelevaksi tilaksi. (Cavanagh, 2010, 215-218.)

Vaikka teos käsittelee yleistä käymälää instituutiona pääasiassa sosiologisesta näkökulmasta, käsittelee se kuitenkin samoja tilallisia, käymälän arkkitehtonisiin elementteihin ja inklusioon liittyviä kysymyksiä kuin tämä kandidaatintyö. Haastatteleamalla sukupuolivähemmistöjen edustajia Cavanagh valaisee eritoten niitä rakenteita ja suunnitteluratkaisuja, jotka ovat muodostuneet yleisten käymälöiden arkkitehtuurissa normien kaltaisiksi, kyseenalaistamattomiksi konventioiksi. Nämä voimakkaasti binäärisyyteen pohjautuvat säännöt ja tavat suunnitella julkista tilaa paljastavat yhteiskuntamme syvempiä sosiaalisia normeja ja käsityksiä sukupuolesta, jotka heijastuvat ympäristöömme. Tutkimus osoittaa, että arkkitehtuuri on elimellisesti yhteydessä yhteiskunnallisiin ihanteisiin ja käsityksiin siitä, mitä pidetään normaalina samoin kuin näiden käsitysten ylläpitämiseen. Sosiaalisten rakenteiden näkyväksi tekeminen paljastaa usein samalla myös ne tilalliset elementit, jotka on valjastettu palvelemaan näiden ihanteiden sanomaa ja tarkoitusta. *Queering Bathrooms* luo siten pohjan tämän kandidaatintyön pyrkimykselle löytää ratkaisuja inklusiivisen, sukupuolineutraalin yleisen käymälän suunnitteluun sukupuolivähemmistöjen edustajia haastatteleamalla.

4.2 Teemahaastattelu

Haastattelumetodina käytin puolistrukturoitua teemahaastattelua (ks. Hirsjärvi & Hurme, 2015). Tarkoitukseni oli synnyttää vapaamuotoista, spontaania keskustelua käyttämällä haastattelurungon kysymyksiä keskustelun teemojen rajaamiseen. Kysymysten tukena toimi neljä kuvaesimerkkiä Suomessa toteutetuista sukupuolineutraaleista yleisistä käymälöistä. Esimerkkeihin lukeutui kohteita uudisrakennuksista, kuten keskustakirjasto Oodista ja Aalto-yliopiston Väreestä sekä vanhemmasta Dipolista. Yhtenä esimerkkinä oli myös yhdysvaltalaisen Stalled!-ryhmän ratkaisu sukupuolineutraalista käymälästä, joka on suunniteltu erityisesti sukupuolivähemmistöjä ja inklusiivisuutta ajatellen. Lisäksi haastateltavat saivat luettavakseen otteen Cavanagh'n teoksesta, jotta heille muodostuisi kuva aiheesta tehdystä tutkimuksesta ja inklusion käsitteen yhteydestä arkkitehtuuriin. Yksilöhaastattelut olivat keskimäärin tunnin pituisia ja ajoittuivat viikoille 41 ja 42.

Haastattelurunko koostui kuudesta kysymyksestä, joiden avulla pyrin tutkimaan haastateltavien kokemuksia inklusion toteutumista sukupuolineutraaleissa yleisissä käymälöissä mahdollisimman monipuolisesti. Aluksi

kysyin haastateltavilta, mitä inkluusiivisuus heille merkitsee. Toisessa kysymyksessä haastateltavat syventyivät kuvaesimerkkeihin ja pohtivat, miten inkluusio toteutui tai ei toteutunut ratkaisuihin ja mitä muutoksia he tekisivät niihin, jotta inkluusio toteutuisi paremmin. Kolmas kysymys käsitteli kuvaesimerkkien käymälöissä esiintyvän symboliikan yhteyttä inkluusioon. Lopuksi haastateltavat kertoivat unelmiensa yleisestä käymälästä ja onnistuneista sukupuolineutraalien yleisten käymälöiden ratkaisuista.

Haastattelu sisältää neljän sukupuolivähemmistöön kuuluvan vastaukset. Haastateltava 1 on sukupuoli-identiteetiltään muunsukupuolinen. Hän kertoi olevansa vielä matkalla oman sukupuoli-identiteettinsä löytämisessä. Haastateltava 2 on sukupuolen muutosprosessin läpikäynyt, transtaustainen nainen. Haastateltava 3 kuvailee sukupuoli-identiteettiään ei-binäärisenä. Haastateltava 4 kertoi olevansa sukupuoleton. Luettavuuden parantamiseksi haastateltavista käytetään lyhenteitä H1, H2, H3 ja H4.

4.2.1 Inklusion käsite

Aluksi kysyin haastateltavilta, mitä inkluusio heille merkitsee. H1:n mukaan inkluusio on yhteenkuuluvuuden tunnetta, sitä, että tuntee kuuluvansa muiden ihmisten kanssa samaan joukkoon ilman minkäänlaista erottelua tai hierarkiaa eri ryhmien välillä. H2:n mukaan inklusiivisuus tarkoittaa kaikkien eri käyttäjäryhmien huomioimista riippumatta siitä, mitä sukupuolta he edustavat ja siten sellaisten ympäristöjen luomista, jotka tuntuvat turvallisilta. Tämä on hänen mukaansa inklusion määritelmän ydin. H3:lle inkluusio on tiedostamista ja huomioon ottamista, sitä, että enemmistöön kuuluvat tiedostavat vähemmistöön kuuluvien olemassaolon ja osaavat ottaa heidät huomioon. Inklusiota on omien etuoikeuksien ymmärtäminen ja tilan antaminen niille, jotka sitä harvemmin saavat. H4:lle inklusiivisuus on sitä, että tilat ovat saavutettavia kaikille. Inklusiivisuus on myös turvallisuutta: mahdollisuutta olla toimintaympäristössä oma itsensä niin, että tulee kohdatuksi kuin kuka tahansa muu ihminen, tasavertaisena eikä oman sukupuolensa tai sukupuoli-identiteettinsä edustajana.

4.2.2 Oodin sukupuolineutraali käymälä 69 m²

Oodin 0. kerroksen sukupuolineutraali käymälä herätti kaikissa haastateltavissa positiivisia kommentteja. Suuri avoin tila, jota ympäröivät kolmelta

sivulta WC-kopit ja jonka keskiosaa tahdittavat erikorkuiset ja -väriset pesualtaat, lieene Suomessa tilallisuudeltaan ainutlaatuinen sukupuolineutraalien käymälöiden sarjassa. Kaikki haastateltavat kiinnittivät jälkimmäisten toteutukseen huomiota ja pitivät sitä onnistuneena eri kokoisten käyttäjien huomioimisessa. Käymälän yhteisöllistä luonnetta pidettiin miellyttävänä, vaikkakin tilan väljyyden ja suuren koon myönnettiin olevan tässä avainasemassa. Yhteisöllisyyden vastapainona toimivat yksityiset WC-kopit, jotka ovat huoneen omaisia yksiköitään. Yksityisyyden ja julkisuuden tasapaino lieene tilan inkluusiivisuuden toteutumisen kannalta olennaista.

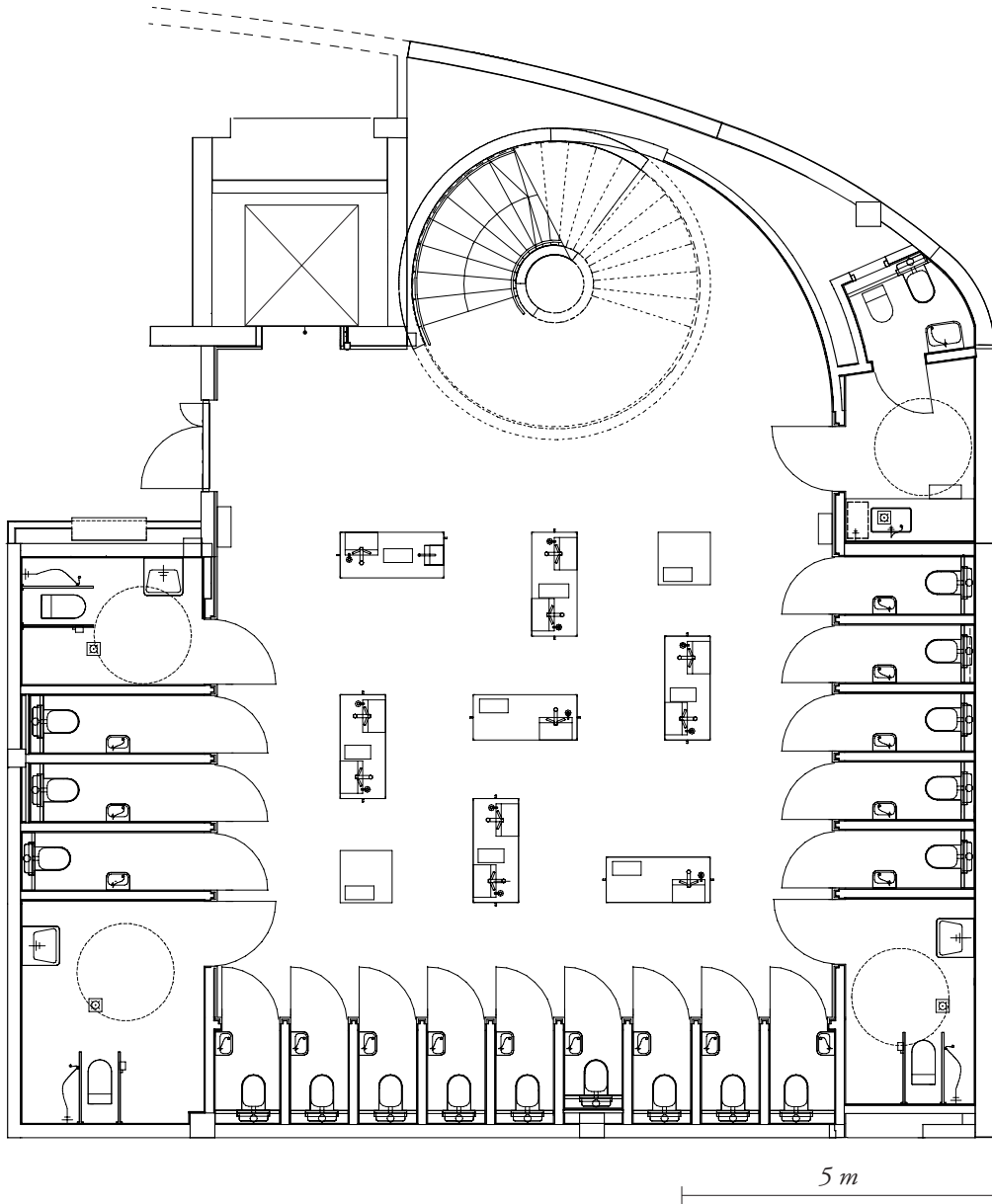
Rohkeasti avoimeksi suunniteltua käymälää haastateltavat pitivät inkluusion kannalta erityisen onnistuneena. Nurkkauksien, sokkeloisuuden ja käytävien koettiin yleensä lisäävän turvattomuuden tunnetta yleisissä käymälöissä ja herättävän kysymyksen siitä, onko tilassa häirinnälle suotuisia, katseilta piiloon jääviä kohtia. Oodin käymälä toimii heistä oivana esimerkkinä vastakkaisesta. Käsienpesutilan liittyminen muuhun ympäristöön ilman erottavaa ovea koettiin turvallisuutta luovana tekijänä: käymälä toimii julkisen tilan jatkeena eikä omana, julkisesta tilasta erotettuna sektorinaan. Ehkäpä tällöin käymälässä noudatetaan myös herkemmin samoja sosiaalisia sääntöjä kuin missä tahansa muussa tilassa rakennuksessa: käyttäjät kävelevät portaita pitkin yläkerran kahvilasta suoraan käymälään ilman yksityisempää vyöhykettä symboloivaa ovea. Tilaan kulkemisen prosessi on orgaaninen: käyttäjä ei joudu määrittelemään itseään suhteessa tilaan, tekemään päätöstä tilan käytöstä tämän määritelmän pohjalta tai mukautumaan tiettyihin normeihin ennen oven avaamista. Kerrosta ylempänä sijaitsevan aulan ja kahvilan arkinen, yhteisöllinen luonne ulottuu myös pohjakerrokseen, jossa vain WC-kopit edustavat yksityisempää vyöhykettä.

Ehkä se just pikemminkin lisää sellasta turvallisuudentunnetta et se on vaan sellanen niinkun... yleinen tila vähän samalla tavalla kun joku kauppa: et kaikki tulee ostaa sielt omii juttui mut niinkun et mind your own business ja ei kukaan oo silleen 'mitäs sinä tulit tänään ostamaan?'... et tekee vaan omat hommat... ja siin ei oo mitään 'creepyy' tai seksuaalista... se on vaan yleinen tila ja jengi vaan kävsee siel ja... tulee tekemään sen, mitä tarvii tehdä ja sit lähtee sielt pois. H1

Useimmat haastateltavista kyseenalaistivat WC-koppien maitolasista tehdyt ovet, jotka herättivät kysymyksen niiden läpinäkyvyydestä: sisältä katsottu-

OODI O.KRS

KUVA 2.1

Oodi 0. krs. pohja 69 m²

Arkkitehtitoimisto ALA, 2018, (muokattu)

na käyttäjä ei voi tietää, näkevätkö muut hänet ulkopuolelta. ”Siinä tulee sellainen olo, että apua, näkeeköhän toi suoraan lävitse?”, H2 kuvailee. WC-kopin sisään syttyvä, maitolasin läpi kuultava valo indikoi kopin varattuna olemista muille käyttäjille. Haastateltavat pitivät ideaa lähtökoh-
taisesti hyvänä, mutta luopuisivat silti ovien epävarmuutta aiheuttavasta materiaalista.

Haastateltavat pitivät WC-koppeja muuten onnistuneina: ne ovat selvästi omia huoneitaan, joiden ovet eivät jätä rakoja lattian- tai katonrajaan. Tätä ominaisuutta painotettiin inklusion toteutumisen kannalta erityisesti. WC-kopit, joiden ovet eivät peitä koko suuaukkoa koettiin epämiellyttä-
vinä ja turvattomina. Ongelman havainnollistamiseksi osa haastateltavista peräänkuulutti kuvaesimerkkiä perinteisestä, puu- tai ikilevyrakenteises-
ta, matalilla ovilla varustetusta WC-kopista. Heidän mukaansa Suomesta löytyy vielä varsin paljon vastaavia suunnitteluratkaisuja, joissa WC-koppi on etuhuoneesta seinämällä erotettu alue oman yksityisen huoneen sijas-
ta. Seinämien ylä- ja alapuolelle jää usein monen kymmenen senttimetrin raot, jotka paljastavat osan kopin käyttäjästä ja läpäisevät kaiken äänen. Esimerkkinä tästä on Otaniemen Kandidaattikeskus, jossa suurin osa etu-
huoneellisista käymälöistä noudattaa tätä kaavaa. Eräällä haastateltavalla on kokemuksia tilanteista, joissa muut käyttäjät ovat yrittäneet katsoa raoista sisään hänen WC-koppiinsa tai tulleet koputtamaan sen kopin ovea, jota hän on ollut käyttämässä. Toinen haastateltava taas korostaa, että käymälää käytetään myös muiden yksityisten asioiden hoitamiseen, kuten tuntei-
den purkamiseen. Tällöin WC-kopin tulisi tarjota käyttäjälleen riittävästi yksityisyyttä, turvaa ja rauhaa. Huoneen kaltaisen WC-kopin haasteet vaaratilanteissa ja sairaskohtauksissa kuitenkin tiedostettiin: eräs haasteltava ehdotti ääntä ja valoa läpäisevää säileikköä oven ja katon välirakenteeksi, jotta avunhuudot olisi mahdollista kuulla paremmin ulkopuolelta.

Erikorkuisia pesualtaita pidettiin erityisen hyvinä ja tärkeinä inklusion toteutumisen kannalta. Haastateltavien mukaan tätä voisi soveltaa myös WC-istuimiin, jolloin huomioitaisiin erikokoiset käyttäjät. Pesualtaiden sijoittelulla tuntuisi myös olevan inklusion kannalta tärkeä rooli: tilan sisään muodostuu toinen, pienempi tila, jossa jokaisen reittivalinnat ovat tasa-arvoisia toisiinsa nähden. Samalla ne haastavat totuttuja liikkumisen koreografioita antamalla käyttäjille mahdollisuuden valita, olla yksilöitä massan sijasta. Peilien puuttuminen pesualtaiden yhteydestä taas estää

panopticon-vaikutuksen syntymisen – alituisen muiden käyttäjien tarkkailun epäsuorasti heijastuksien kautta. Vastakkaisille seinille sijoitetut kaksi verrattain pienikokoista peiliä rauhoittavat tilan ja tekevät siitä hengittävän. Osa haastateltavista lisäisi kuitenkin käymälään suuremman peilin, jonka äärellä voisi laskea laukun alas tasolle. Suurempi peili saattaisi tosin muuttaa käymälän tunnelmaa, kun käyttäjät voisivat tarkkailla muita tilassa olijoita tehokkaammin. Ehkä suurempi peili toimisi, mikäli se sijoitettaisiin selvästi omaksi alueekseen erilleen käsienpesutilasta niin, ettei se heijastaisi käymälää kokonaisuudessaan.

Oodin 0. kerroksen käymälä muistuttaa arkkitehtuuriltaan etäisesti antiikin Rooman suuria käymälöitä, joiden kolmea sivua reunustivat WC-istuimien asemaa ajavat penkit ja keskiosaa kiersivät jaetut puhdistautumisvälineet. Käymälässä yhdistyvät yksityisyys ja yhteisöllisyys – oma tila jaetun tilan sisällä. Vyöhykkeisyys korostaa myös käyttäjien moninaisuutta: jokainen valitsee itse, miten tilaa käyttää ja miten siellä liikkuu. Samalla käyttäjien yksilöllisyys tehdään näkyväksi antamalla heille mahdollisuus valita erikorkuisista pesualtaista ja erilaisista WC-kopeista itselleen sopivin kuitenkin alleviivaamatta kenenkään ominaisuuksia erityisesti.

Käymälöiden käyttö on herkkä, moniaistinen tilanne, jonka miellyttävyyteen vaikuttaa merkittävästi yksityisen ja julkisen tilan välinen rajapinta. Arkkitehtien tulisi ottaa huomioon tämä vyöhykkeisyys, jotta erilaisille käyttäjille voidaan luoda turvallinen, heidän arvokkuuttaan kunnioittava tila. Haastateltavat pitivät Oodin käymälää tästä onnistuneena esimerkkinä. Kirjastoympäristö tosin vaikuttanee sukupuolineutraalin käymälän luonteeseen. Suomessa kirjastolla on instituutiona pitkät juuret osana tasa-arvoa ja hyvinvointivaltion eetosta. Erityisesti keskustakirjasto profiloituu vahvasti kaikkien olohuoneena, johon on tervetullut jokainen ominaisuuksistaan tai sosioekonomisesta asemastaan riippumatta. Ehkäpä samankaltaista arkkitehtuuria voisi kuitenkin soveltaa myös muualla niin, että sen yhteisöllinen, turvallisuutta luova luonne säilyisi. Tällöin käymälän liittyminen ympäröivään tilaan nousee suureen rooliin. Oodin esimerkki osoittaa, että käymälä voi katseilta piilotetun tilan sijasta olla näkyvä ja arvokas osa rakennusta – ajatus, jota voi soveltaa mihin tahansa tilaan.

4.2.3 Etuhuoneelliset käymälät

”Etuhuoneella” tarkoitetaan tässä tutkielmassa käsienpesutilaa, johon käymälän WC-kopit avautuvat. Perinteisimmin etuhuone käsittää pitkän tason pesualtaineen ja käsienkuivauslaitteineen sekä tämän ylle asennetun, koko tilan heijastavan suuren peilin. Etuhuoneellisia käymälöistä kuvaesimerkeinä ovat Oodin 2. kerroksen ja Dipolin käymälä sekä Stalled!-ryhmän suunnitelma sukupuolineutraalista käymälästä. Oodin esimerkki edustaa varsin perinteistä, viiden WC-kopin etuhuoneellista käymälää. Dipolin kahden WC-kopin käymälä on varsin epätyyppillinen etuhuoneelliseksi käymäläksi pienen kokonsa ja etuhuoneen sijoittumisen vuoksi. Ryhmän suunnitelma taas edustaa uudempaa tulkintaa etuhuoneellisesta käymälästä: erottamalla etuhuone omaksi, avoimeksi alueekseen tilasta on pyritty tekemään inklusiivinen erityisesti sukupuolivähemmistöjä ajatellen.

Haastateltavien vastauksissa nousevat useasti esiin liikkumisen koreografiat – ne tavat ja tilanteet, joilla ihmiset ottavat kontaktia toisiinsa käymälässä, jossa jokainen liike on tilan valmiiksi määräämä pesualtaiden ja WC-koppien rivistöjen sijoittelusta sen mittasuhteisiin asti. Etuhuoneellisissa käymälöissä tämä aspekti korostuu: pienessä ja ahtaassa, intiimissä tilassa muiden käyttäjien läsnäolo luo suorituspainetta ja tunne katseiden kohteena olemisesta voimistuu entisestään. Suurella peilillä on tässä merkittävä rooli: epäsuoran valvonnan välineenä se antaa käyttäjille mahdollisuuden jatkuvasti tarkkailla, ketkä käymälää käyttävät ja verrata heitä keskenään. Cavanagh’n haastateltavan mukaan peili antaa mahdollisuuden etenkin kehojen tarkkailemiseen – sen varmistamiseen, että käyttäjien ulkonäkö vastaa normeja ja käsityksiä sukupuolen ilmenemismuodoista (Cavanagh, 2010, 100). Peilin edessä jokainen on julkisen arvioinnin kohteena, eikä tilassa ole WC-koppeja lukuun ottamatta yhtäkään paikkaa, johon katseet eivät yltäisi. Eräs haastateltava pohti, miten käymälä saataisiin tuntumaan turvalliselta ja inklusiiviselta myös niiden käyttäjien osalta, jotka pitävät suuria peilejä ja jatkuvaa katseiden alla olemista ahdistavana:

Olisiko vaikka pienet peilit ja pilasteria siihen väliin...sehän loisi sel-
laista tunnelmaa ettei suoraan ainakaan näe viereiseltä pesualtaalta. H2

Toinen haastateltava piti ahtautta yhtenä merkittävimmistä käymälän käyttökokemukseen kielteisesti vaikuttavista tekijöistä. Peilejä hän pitää siksi

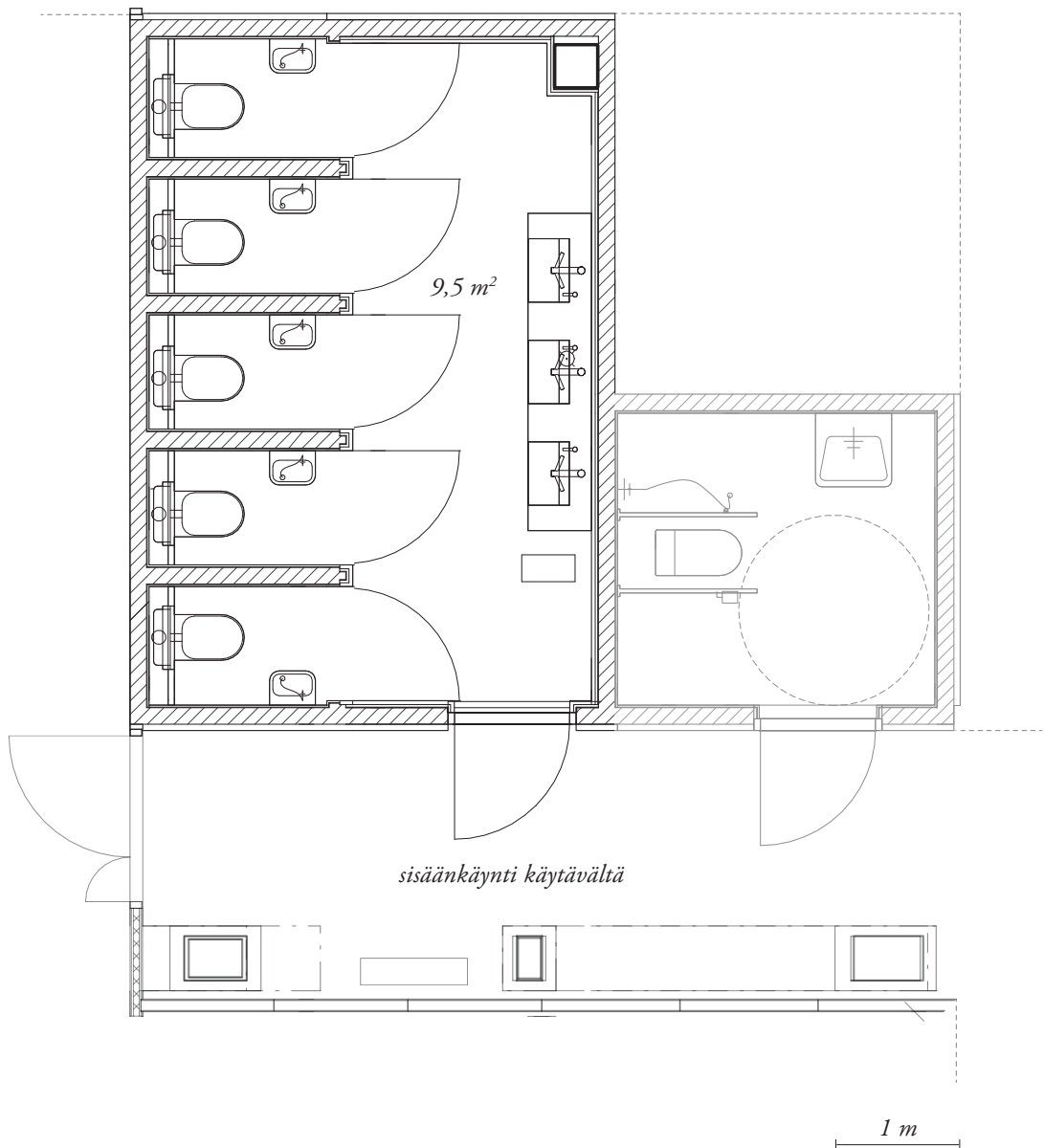
hyvinä, avaruutta ja tilan tuntua luovina elementteinä, vaikka tunnistaakin kokemuksen peileistä toiseutta ja vertailua aiheuttavina. Katseen alla oleminen suljetussa tilassa sai myös osan haastateltavista välttelemään kontaktia muiden käyttäjien kanssa, mikä liittyyneen vahvasti pelkoon kyseenalaistamisesta ja mikroaggressioista (ks. Karvinen & Venesmäki, 2019, 4). Eräs haastateltava jännittää usein muiden käyttäjien kohtaamista etuhuoneellisissa käymälöissä – sitä, keitä ovien takana tulee olemaan. Hän kertoo vastaesimerkkinä työpaikkansa yhdelle hengelle suunnitellusta käymälästä, jossa etuhuone muodostaa oman, aulamaisen tilansa ennen varsinaiseen WC-koppiin astumista. Molempien tilojen ovet ovat lukittavissa, mikä tekee käymälästä hyvin yksityisen. Tätä ratkaisua hän piti erityisen miellyttävänä ja turvallisena käyttäen.

Eritoten haastateltavien kokemuksista välittyi käymälän arkkitehtuurin yhteys sisäänkirjoitettuun binääriseen ajatteluun: vaikka käymälä olisikin osoitettu sukupuolineutraaliksi, tietyt tilalliset rakenteet saattavat tukea vanhoja ajattelumalleja ja käyttäytymissäntöjä myös uudemmissa suunnitelmissa. Merkittävässä roolissa tässä olivat ovet, joiden kautta kulkemista käymälään useat haastateltavat pitivät epämiellyttävillä tilanteilla herkemmin altistavana. Oven avaaminen linkittyi lähes ehdollistumisen kaltaiseen reaktioon siitä, oliko haastateltava tullut ”oikeaan”, omalle sukupuolelleen suunnattuun käymälään. Ovet saattavat luoda myös turvattomuuden tunnetta: suljettu, pienikokoinen tila voi altistaa jotkut käyttäjät helpommin pelolle kahdestaan jäämisestä vieraan ihmisen kanssa samaan tilaan (Cavanagh, 2010, 74). Tämä nostettiin erityisesti Dipolin käymälän kohdalla esille.

Stalled!-ryhmän suunnitelma sukupuolineutraalista käymälästä herätti osassa haastateltavista ristiriitaisia ajatuksia. Suunnitelmassa perinteinen etuhuoneellinen käymälä on hajoitettu osiin niin, että WC-kopit ja käsienpesutilat erottuvat omina alueinaan. Yksityisyys lisääntyy tilasarjassa asteittain: käyttäjä saapuu ensin käsienpesutilaan, josta siirtyy sitten WC-kopeille. Rajapinta eri alueiden välillä on häilyvä: kuten Oodin pohjakerroksen käymälässä tilat yhdistyvät ympäristöönsä ilman erottavia ovia. Käymälä on suunniteltu erityisesti sukupuolivähemmistöjä ajatellen niin, että se olisi mahdollisimman inklusiivinen, saavutettava ja turvallinen parantamalla käyttäjien näköyheyttä eri alueille. Suunnitelmassa on otettu myös huomioon esteetöntä tilaa ja lastenhoitohuonetta tarvitsevat. Ympäröivään tilaan liittyvät käsienpesutilat tarjoavat turvallisen siirtymän nurkan taakse

OODI 2.KRS

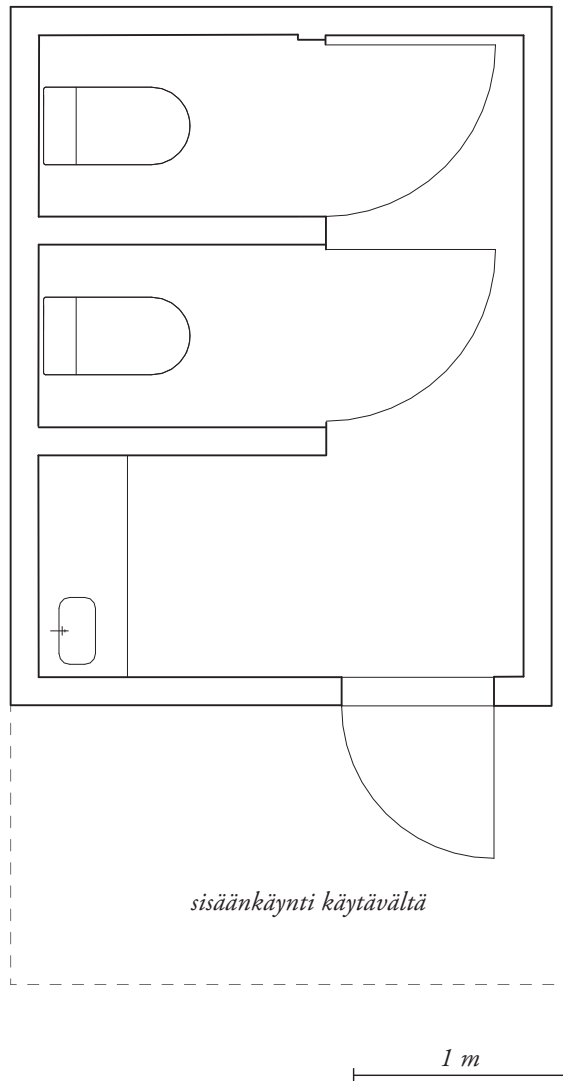
KUVA 2.2

Oodi 2. krs. pohja 9,5 m²

Arkkitehtitoimisto ALA, 2018, (muokattu)

DIPOLI

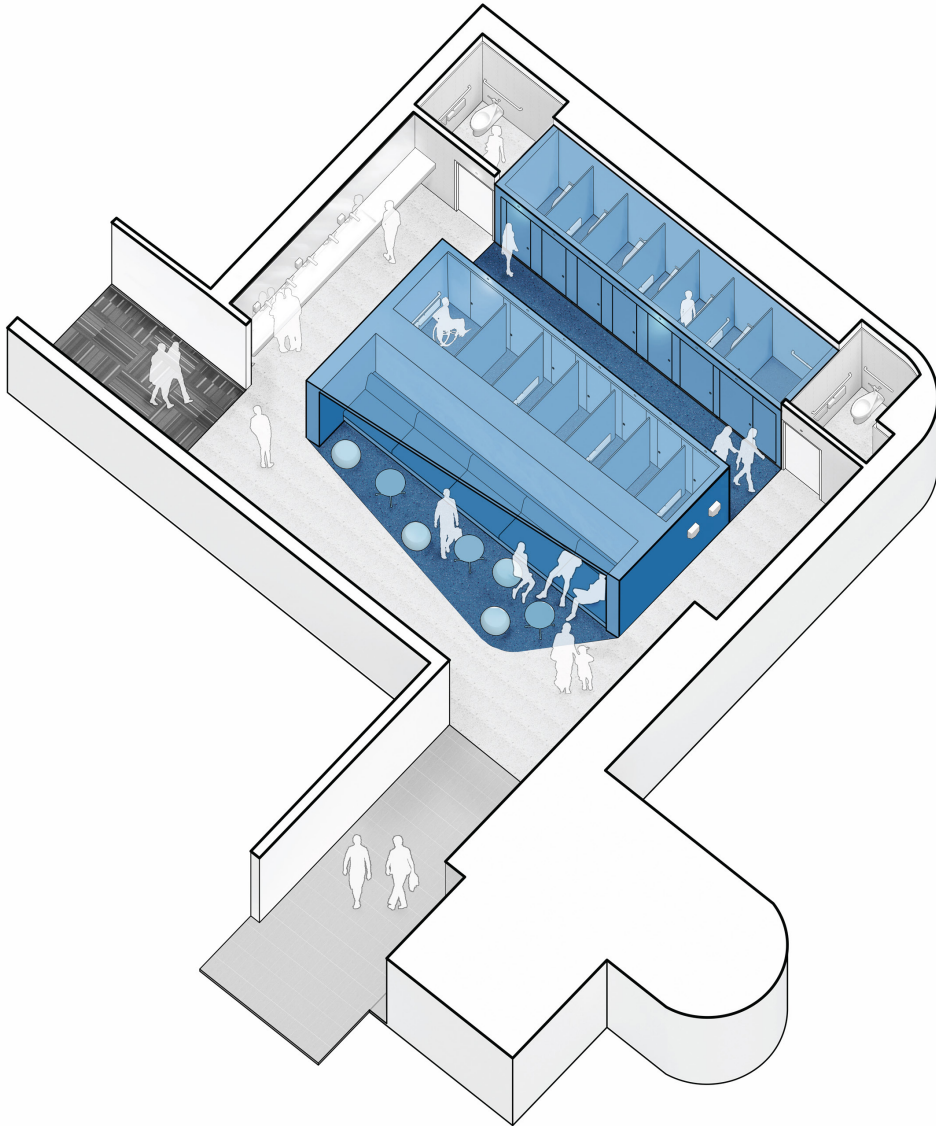

Dipoliin käymälän pohjapiirros
(kirjoittajan laatima)

STALLED!

Stalled! on Joel Sandersin, Susan Strykerin ja Terry Koganin vuonna 2015 yhdessä perustama, sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin ja kaikille avoimiin yleisiin käymälöihin erikoistunut yhdysvaltalainen työryhmä.

KUVA 2.3

Stalled! -ryhmän suunnitelma sukupuolineutraalista käymälästä

Stalled!, 2015

<https://urbanomnibus.net>

sijoittuville WC-kopeille. Eräs haastateltava kuitenkin pohti, voimistaako ratkaisu itsessään ihmisten käyttäytymistä binääristen käymälöiden mukaisesti varmistellen, että on todella omalle sukupuolelleen osoitetulla, ”oi-kealla” puolella:

”Jos käsienpesu on ensimmäinen, jonka näkee niin jotenkin siin ehkä tavallaan tulee vielä enemmän sellanen niinku... et täs on viel sellanen ’safe zone’ et vielä ei olla päästy vessoille asti että: ’Oi, anteeksi!’ ja sitte voi kääntyä pois... Et sit niinkun se eka kuva (esimerkki 1) et on vaan suoraan ne vessat ja siinä ei oo mitään kurkistelun varaa... et ehkä se on mun mielestä kivempi.” H1

Haastateltavien mukaan ratkaisun kaksi sisäänkäyntiä saattavat helposti yhdistyä kahteen sukupuoleen. Eräs haastateltava mainitsi nurkkausten ja sokkeloisuuden käymälöissä turvattomuuden tunnetta luovana. Stalled!-ryhmän suunnitelmasta herääkin kysymys, onko käytävämäisyys paras ratkaisu inklusion toteutumisen näkökulmasta. Toisaalta kierron takaavat sisäänkäynnit lienevät yksityisyyden ja tilan käytön sujuvuuden kannalta toimivat.

Etuhuoneellisiin käymälöihin liittyvän jonottamisen vaikutus käyttökokeemukseen ja inklusion toteutumiseen nousee myös vastauksista esiin. Osa haastateltavista koki jonottamisen näyteikkunassa olemiseksi, tilanteeksi, jossa välillä jopa käymälän ulkopuolelle asti ulottuva jono antaa muille ihmisille mahdollisuuden tarkkailla heitä. Yksittäisiin tai kooltaan suurempiin käymälöihin sama ei pätenyt. Ehkäpä näiden käymälöiden anonyymimpi luonne ja painetta luovan ahtaan etuhuoneen puuttuminen tekevät tilanteesta neutraalimman. Omistajuuteen ja tilan haltuun ottamiseen liittyvät aspektit korostuvat myös verrattain pienikoisissa, jaetuissa käymälöissä: käyttäjät luovat mikrolein ja -ilmein itselleen ”henkisen tilan” paljon julkisuutta ja vähän liikkumavaraa sisältävässä käymälässä. Näiden henkilökohtaisten tilojen rajojen ylittäminen saattaa etenkin odotustilanteessa luoda konflikteja käyttäjien välille tai aiheuttaa muuten epämiellyttäviä, toiseuttavia tilanteita, joissa normia haastavia käyttäjiä ulossuljetaan. Odottaminen on jännitteinen, usein kärsimättömyyttä ja ärtymystä aiheuttava tilanne, joka saattaa laukaista ihmisissä voimakkaitakin tunnereaktioita. Tämä tulisi ottaa huomioon käymälöiden suunnittelussa ja niiden sijoittelussa suhteessa toisiinsa.

Arkkitehtuurin keinoin on mahdollista vaikuttaa tilan suunnitteluun niin, että se uhan sijasta luo käyttäjilleen tunteen turvasta, omasta tilasta ja mahdollisuudesta toteuttaa itseään pienessäkin etuhuoneellisessa käymälässä. Käsienpesutilan yläpuolelle sijoitettu suuri peili, tilan ahtaus ja erillisen oven kautta kulkeminen käymälään ovat kaikki elementtejä, jotka eivät edistä inklusion toteutumista, vaan päinvastoin saattavat estää sen. Kuten Stalled!-ryhmän esimerkki osoitti, sisäänkäyntien sijaintiin ja lukumäärän on myös syytä kiinnittää suunnittelussa huomiota, etteivät ne luo käyttäjissään hämmennystä tai ohjaa toimimaan vanhojen mallien mukaisesti.

Binääristen käymälöiden perinnön kyseenalaistaminen on avainasemassa inklusiivisempien sukupuolineutraalien käymälöiden suunnittelussa. Vain siten on mahdollista havaita ne elementit, jotka ohjaavat käyttäjiä toimimaan tietyillä, sukupuolelleen oletetuilla tavoilla ja sulkemaan ulos ne ihmiset, jotka eivät vastaa näitä oletuksia. Huomiota tulisi suunnittelussa kiinnittää myös jonotustilanteisiin, joiden aikana tapahtuu paljon.

4.2.4 Sukupuolineutraaleiksi muutetut käymälät ja niiden sijainti

Viime vuosina varsin yleiseksi menettelytavaksi on vakiintunut erilaisten symbolien ja piktogrammien käyttö binääristen käymälöiden muuttamisessa sukupuolineutraaleiksi. Erilaiset instituutiot, kuten yliopistot, ovat omaksuneet tavan käyttöön ja muuttaneet osan käymälöistään sukupuolineutraaleiksi vastatakseen paremmin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakiin (Heiskanen, 2019; Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609, Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325). Haastattelu kuitenkin osoitti, ettei monesti pelkkien symbolien muuttaminen vielä tee tilasta aidosti sukupuolineutraalia. Osa tarkoitukseen käytetyistä symboleista ja piktogrammeista ei myöskään edistä inklusion toteutumista, vaan toistaa vanhentuneita käsityksiä sukupuolen binäärisyydestä:

Välillä on vähän huono kun on lähdetty muokkaa jo valmiiksi olevia tiloja silleen että on pinkki puoli, johon on laitettu joku lappu päälle 'kai-kille' ja sit sininen puoli, jossa pisoaari logo ja 'kaikille' ja sit automaattisesti jengi kuitenkin ohjautuu silleen... tai on nähnyt sellaisia tilanteita et: 'Haha, mitä sä sinne meet?' tai 'Täs on naisten puoli kyseessä!'... tai sit tosi vahvasti halua ilmasta et 'Mä en sit tahallani mee tonne vastakkaisen sukupuolen puolelle' – ulkoasu viestii siitä, että 'tää on nyt vähän pakolla muutettu' tai 'muutetaan sitten kun on niin tärkeä juttu'... H1

Sukupuolittavat värit ja pisoaria kuvaava piktogrammi loivat tilanteen, jossa sukupuolineutraaleiksi tarkoitettuja käymälöitä käytettiin edelleen binäärisesti. Vierekkäin sijaitsevista käymälöistä pystyi edelleen erottamaan, mille sukupuolelle ne oli alun perin osoitettu. Tällöin käyttäjille jäi yksin vastuu rikkoa sukupuolittuneita konventioita, mitä leimaantumisen pe-
lossa harvoin tehtiin. Esimerkki osoittaa, että riittämättömät toimenpiteet käymälöiden muuttamisessa sukupuolineutraaleiksi eivät edistä inklusiota. Sen sijaan ne toistavat vanhoja käyttäytymismalleja ja voivat luoda jopa turvattomuuden tunnetta sekä ääritapauksissa myös vaaratilanteita, mikäli käyttäjän läsnäolo käymälässä kyseenalaistetaan.

Haastateltava mainitsee esimerkkinä myös Stockmannin tavaratalon, jossa esteettömät käymälät on ajavat nyt myös sukupuolineutraalin käymälän virkaa. Binääristen käymälöiden vieressä sijaitsevat sukupuolineutraalit esteettömät käymälät ovat hyvä kehitysaskel, mutta leimaavat hänen mukaansa käyttäjiään aiempaa enemmän:

No nyt ainaki viimeistään kaikki kattoo mua silleen 'Aa, hän on sukupuoleltaan moninainen!' Oikein korostetaan sitä, että on joko liikuntarajoitteinen tai 'niitä muita'... suurin piirtein sydän hakkaa aina kun menee sinne vessaan et nopee et kukaan ei nää!... Mut sit kun se on olemassa siin suoraan naistenvessan vieressä niin...miks hitos – 'sehän on ihan sinulle suunniteltu et miksi et käyttäisi sitä'. H1

H4 taas vertaa tilannetta henkisesti näännyttävään julkiseen esiintuloon:

Silloin se vessaan meneminen on ikään kuin kaapista ulos tulo joka kerta... Mä joutuisin siinä kohtaa kertomaan itsestäni omalla toiminnallani sellaisia asioita, joita mä en välttämättä koe turvalliseksi kertoa julkisissa tiloissa. H4

Kaikki haastateltavat pitivät liikuntaesteisille varattuja, samalla sukupuolineutraalin käymälän virkaa ajavia tiloja stigmatisoivina paitsi sukupuolivähemmistöjen edustajille myös esteetöntä tilaa tarvitseville. Esteettömyyden ja sukupuolineutraaliuden niputtaminen yhteen tilaan leimaa kummatkin käyttäjäryhmät joksikin ”toisiksi” – ihmisiksi, jotka erotetaan muista omaan koppiinsa (Stalled!, 2018). Tämä päti erityisesti silloin, kun sukupuolineutraali esteetön käymälä sijaitsi binääristen käymälöiden yhteydessä. H2 pitää ratkaisua hämmentävänä:

Joku näkee 'aa, se on erilainen, mikäköhän siinä nyt on erilaista?' Kaikki muunsukupuolisetkin on [keskenään] ihan erilaisia, mikä niitä sitten yhdistää – no ei mikään. H2

Leimaantumisen pelko ja haastateltavien yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta loukkaavat ratkaisut aiheuttivat toiseutta ja turvattomuuden tunnetta. Käymälään menemisestä muodostui siten suhteettoman raskas taakka. Holhoava, ylhäältä alas päin tuleva vaikutelma vastaavissa käymälöissä ja niistä huokuva väkinäisyyden tuntu vahvistivat haastateltavien kokemusta sukupuoli-identiteettinsä alleviivaamisesta. Osa haastateltavista taas koki vievänsä esteettöntä tilaa tarvitsevilta mahdollisuuden käyttää käymälää, mikä sai heidät tuntemaan olonsa hyvin epämukavaksi.

Dipoli, jossa sukupuolineutraalit ja esteettömät käymälät ovat täysin erillään binäärisistä käymälöistä, on esimerkki toisesta ääripäästä:

Jos just menee frendien kaa silleen 'käydään vaan nopee vessassa' eikä silleen et 'kiusallista, että nyt sun pitää etsiä se sun oma vessa'. H1

H3 pitää Dipolin esimerkissä sukupuolineutraalien ja esteettömien käymälöiden sijaintia epäonnistuneena inklusion kannalta. Hän kertoo olleensa aiemminkin samassa tilanteessa, jossa sukupuolineutraalit käymälät ovat olleet vaikeasti löydettävissä. Hän kokee sukupuolineutraalien käymälöiden sijoittamisen syrjään binäärisistä käymälöistä sukupuolivähemmistöjen piilottamisena, siivoamisena pois näkyvistä.

Haastateltavien esimerkit osoittavat, ettei pelkän symboliikan vaihtaminen sukupuolineutraaliksi vielä tee tilasta inklusiivista tai muuta voimakkaasti siihen sidottuja ajatusmalleja. Eräs haastateltava kertoo kokemuksestaan sukupuolineutraaliksi osoitetusta käymälästä, jossa hänen läsnäolonsa tilassa oli kyseenalaistettu. Muut käyttäjät olivat luulleet käymälää binääriseksi, sillä he olivat nähneet vain miesoletettujen käyttävän tilaa. Käymälä käsitti pitkän käytävän WC-koppeineen sekä yhteisen käsienpesutilan. Haastateltavan mukaan pelkästään se, keitä käymälässä on ja miten he identifioituvat saattaa aiheuttaa vastaavaa hämmennystä, mikäli tilaan tulee heidän mielestään heistä ja heidän sukupuoli-identiteetistään eroava ihminen. On syytä pohtia, olisiko vastaavaa eksklusiivista mikrokulttuuria päässyt syntymään

avoimemmassa ratkaisussa ilman pitkää käytävää. Tällöin käymälän sukupuolineutraalius olisi viestinä ollut selvempi, eivätkä käyttäjät olisi sekoittaneet tilaa yhtä herkästi binääriseksi.

Monet haastateltavat kertoivat käyttävänsä sille sukupuolelle osoitettua käymälää, johon heidät on syntymässään määritelty, mikäli sukupuolineutraalit käymälät puuttuvat. Useimmat heistä kertoivat tämän olevan ”helpompaa kaikille”. Mikäli käymälät ovat binäärisen sukupuolen mukaan jaettuja, käyttävät useimmat heistä liikuntaesteisten tai lastenhoitoon tarkoitettua käymälää. Poikkeuksen muodostavat ne tilanteet, joissa pääsyä tai avainta joutuu erikseen pyytämään kassalta päästäkseen liikuntaesteisten käymälään. Silloin haastateltavat käyttävät mielummin binääristä käymälää vaikkakin identiteettiensä vastaisesti vaivan, hämmennyksen ja leimaantumisen välttämiseksi.

Pahimmillaan inlusiivisen sukupuolineutraalin käymälän puuttuminen voi johtaa ääritilanteisiin, jossa käymälöiden käyttäminen aiheuttaa suhteetoman paljon kärsimystä ja vaivaa. Ääritilanteissa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat saattavat pelätä yleisiin käymälöihin liittyviä tilanteita niin paljon, etteivät siksi käytä niitä ollenkaan.

Tasa-arvolain (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609) 7 §:n mukaan mukaan välillisellä sukupuoleen perustuvalla syrjinnällä tarkoitetaan sukupuolen osalta ”eri asemaan asettamista sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun nähden neutraalilta vaikuttavan säännöksen, perusteen tai käytännön nojalla, jos menettelyn vaikutuksesta henkilöt voivat tosiasiallisesti joutua epäedulliseen asemaan sukupuolen perusteella.” On syytä pohtia, toteutuvatko tasa-arvolain syrjinnän kiellon vaatimukset käymälöissä, jotka on muutettu binääristä sukupuolineutraaleiksi riittämättömillä toimenpiteillä. Elementit, jotka tekevät käymälästä inklusiivisen, käyttäjien monimuotoisuutta aidosti tukevan, liittyvät vahvasti paitsi sosiaaliin konventioihin myös siihen, miten tilan arkkitehtuuri itsessään tukee näiden konventioiden olemassaoloa. Käymälää ei voida pitää inklusiivisena, mikäli tilan suunnittelu ei käytännössä tue käsitteen toteutumista.

Sukupuolineutraalien käymälöiden toteutus ja sijainti suhteessa muuhun tilaan ja käymälöihin ovat ensiarvoisen tärkeitä inklusion toteutumisen kannalta. Erityisen ongelmallisia ovat ne tilanteet, joissa sukupuolivähem-

mistön edustajat joutuvat pelkäämään leimatuksi tulemista oman identiteettinsä mukaista käymälää käyttäessään. Neutraaleilta vaikuttavat suunnitteluratkaisut tulisi punnita tarkasti ja pohtia, toteutuuko inklusio kaikkien käyttäjien osalta varmasti. Tilallisia keinoja, kuten avoimuutta lisääviä, ovettomia sisäänkäyntejä tulisi käyttää kokonaisvaltaisemmin hyväksi käymälöiden muuttamisessa sukupuolineutraaleiksi. Pelkkien symbolien muuttaminen harvoin on riittävää. Tämä vaatisi tilan haltijan osalta kiinnostusta ja taloudellista panostusta asiaan. Huomiota tulisi kiinnittää myös niiden tilallisten keinojen kartoittamiseen, joita vanhojen binääristen käymälöiden muuttamisessa inklusiiviseksi voitaisiin käyttää. H2 toivoisi, että sukupuolineutraaleista käymälöistä tehtäisiin oma RT-korttinsa, joka ohjeistaisi suunnittelemaan kaikki julkiset käymälät lähtökohtaisesti sukupuolineutraaleiksi. Tämän lisäksi tarvittaisiin oma RT-korttinsa binääristen käymälöiden muuttamiseksi kaikille avoimiksi ja inklusiota aidosti tukeviksi.

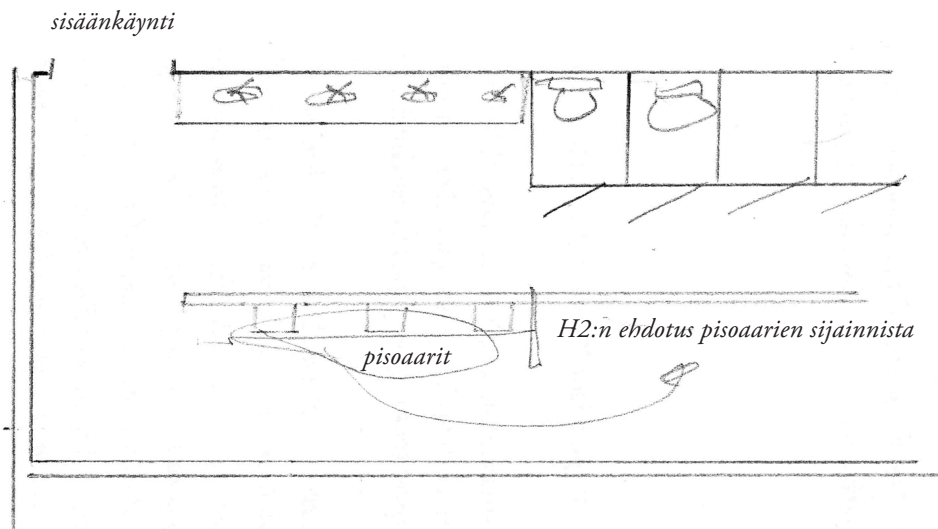
4.2.5 Pisoaarit sukupuolineutraalissa käymälässä

Kuvasimerkin puuttumisesta huolimatta lähes jokainen haastateltava toi pisoaarit ja niihin liittyvät haasteet esille keskustelussa. Voimakkaasti miehiin ja miesten käymälöihin yhdistyvät pisoaarit koettiin ongelmallisina sovittaa sukupuolineutraaleihin käymälöihin. Pisoaareihin liittyvät sosiaaliset säännöt ja kulttuurit sekä liikkumisen koreografiat ovat hyvin eksklusiivisia, vahvasti binäärisyyteen ja käyttäjän fyysisiin ominaisuuksiin sidottuja. Yksityisten ja julkisten vyöhykkeiden väliset rajapinnat ovat tulkinnanvaraisempia, kun erottavaa seinää ei ole. Käyttäjien oletetaan jakavan saman fysiologian kautta myös ymmärryksen tilan käyttöön liittyvästä etiketistä ja kirjoittamattomista säännöistä. Ne julkisuuden asteet, jotka linkittyvät pisoaarien käyttöön, voivat olla ongelmallisia sovittaa inklusiiviseen sukupuolineutraaliin käymälään niin, että kaikki käyttäjät tuntisivat olonsa turvalliseksi. Eräs haastateltava mainitsi tämän aspektin ja piti pisoaarien käytön avoimuuden eroa suhteessa WC-istuimiin ja -koppeihin ongelmallisenä. H1 taas leikkitteli ajatuksella pisoaareista Oodin 0. kerroksen sukupuolineutraalissa käymälässä ja totesi, ettei voisi kuvitella niitä yhteiseen tilaan:

Voisko esimerkiks tällasessa (esimerkki 1) olla... kun tulee tänne sisälle niin tos ois niinkun rivi pisoaareja... et kaikki vois vaan niinkun mennä siihen... koska niinhän se periaattees on miesten vessois! Et ei siin oo mitään... mut heti jos se olis joku kaikkien vessa... niin pakko myöntää et kyllä siinä tulis vähän et 'ei todellakaan vois olla! H1

*H2:n piirtämä pohjapiirros sukupuolineutraaliksi muutetusta,
pisoaareja sisältävästä käymälästä*

Haastateltavat pyrkivät toisaalta keksimään ratkaisuja siihen, miten pisoaarit voitaisiin integroida osaksi sukupuolineutraalia käymälää niin, että ne muodostaisivat oman, WC-koppien kaltaisen osastonsa tilaan. Tällöin pisoaareja voitaisiin edelleen käyttää mutta niin, että ne kunnioittaisivat muita käyttäjiä. H2 kertoi kokemuksestaan erästä käymälästä, jossa pulma oli ratkaistu erottamalla pisoaarit väliseinällä muusta tilasta (haastateltavan piirtämä kuva s. 65). Tällöin alun perin binääriseksi suunniteltu käymälä toimi myös sukupuolineutraalina rikkomatta liioin muiden käyttäjien yksityisyyttä.

H2:n esittämä pohjapiirros käymälästä lieenee vastaavalle ratkaisulle toimiva, sillä pisoaarit sijaitsivat jo valmiiksi helposti omaksi alueekseen rajattavassa paikassa tilan toisella laidalla. Ratkaisu herättää kuitenkin kysymyksen siitä, miten sama toimisi perinteisemmässä käymälässä, jossa pisoaarit sijaitsivat välittömästi sisäänkäynnin lähetyvissä tai muussa keskeisessä paikassa. Inklusion kannalta on myös ongelmallista, jos kaikille tarkoitettu sukupuolineutraali tila sisältää alueita, jotka soveltuvat vain osalle käyttäjistä. Tällöin käymälä ei enää ole täysin sukupuolineutraali. Haastateltavat toteavatkin, etteivät pisoaarit enää kuulu sukupuolineutraaleihin nykykäymälöihin – pisoarien käyttäjät voivat yhtä hyvin käyttää muiden tavoin WC-istuinta. Samaa mieltä oli myös osa Cavanagh’n haastateltavista (Cavanagh, 2010, 219).

Pisoaareilla varustettujen käymälöiden muuttaminen sukupuolineutraaleiksi on haaste, johon arkkitehtien tulisi pohtia käyttäjien yksityisyyttä ja turvallisuuden tunnetta tukevia ratkaisuja. Pisoaarit voisi esimerkiksi erottaa muusta tilasta muiden WC-koppien tavoin omiksi pienemmiksi tiloikseen, jolloin ne olisivat tasa-arvoisempia suhteessa WC-koppeihin. Tila erottelisi tällöin käyttäjänsä edelleen fyysisten ominaisuuksien perusteella, mutta toimisi kuitenkin eräänä ratkaisuna binäärisen tilan muuttamisessa sukupuolineutraaliksi. Toimivin ratkaisu on kuitenkin pisoarien poistaminen yhteisestä tilasta kokonaan, jolloin käyttäjät ovat tasa-arvoisessa asemassa toisiinsa nähden.

4.2.6 Sukupuolineutraaleissa käymälöissä käytetyt symbolit

Symbolit otettiin mukaan kysymysrunkoon, sillä niiden rooli inklusion toteutumisessa sukupuolineutraaleissa käymälöissä on kohderyhmän osalta merkittävä. Kuvalliset viestit myös vaikuttavat voimakkaasti siihen, miten

käymälää käytetään ja keitä sinne oletetaan tulevan. Laajemmassa merkityksessä symboliikkana voidaan myös pitää kaikkia niitä tilallisia elementtejä, jotka intuitiivisesti ohjaavat käyttäjän perille tilaan – viestejä, jotka puhuttelevat käyttäjää ja saavat hänet tuntemaan olonsa tervetulleeksi ja turvalliseksi, eivätkä herätä kysymyksiä niiden merkityksestä. Symbolit myös osaltaan vaikuttavat siihen, miten käymälää käytetään.

Symbolit herättivät haastateltavissa paljon tunteita. Kuvallisina viesteinä ne heijastavat voimakkaasti yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä ja ajatuksia siitä, mitä pidetään normaalina. Symboleihin kiteytyvät myös kouriintuntuvasti ne inklusioon, tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät haasteet, jotka näkyvät julkisissa tiloissa, kuten yleisissä käymälöissä. Niillä otetaan kantaa, yksinkertaistetaan kompleksisiakin ilmiöitä helposti ymmärrettäviksi kuviksi ja tuodaan tiettyjä ihmisryhmiä näkyviksi – tai tehdään näkymättömiksi.

Väreen ja Dipolin esimerkeistä haastateltavat toteavat, että hyvin binäärisen, miehen ja naisen kuvan yhdistävästä symbolista voitaisiin siirtyä käyttämään lyhennettä ”WC”, kuten Oodissa. Tällöin vajavaisista piktogrammeista voitaisiin luopua kokonaan. Eräs haastateltava kertoi tulkitsevänsä binäärisen piktogrammin niin, että vain naiset ja miehet saavat tulla käymälään. Tämä tekee tilakokemuksesta hyvin eksklusiivisen, kun joidenkin käyttäjien olemassaoloa ei tunnusteta edes käymälän symbolissa. H2 mukaan symbolien inklusiivisuus on ensiarvoisen tärkeä osa sukupuolten moninaisuuden ymmärtämisessä ja vanhentuneiden käsitysten muuttamisessa:

Inklusiivisuus tarkoittaa myös sen huomioista, että maailma on nykyään ei-binääri. Tavoitteena on päästä sukupuolineutraaliuteen siten, että kaikkien sukupuolet huomioidaan – ja se tuntuu olevan hirveän vaikeeta. Siinä huomaa, että on lähdetty vanhasta viime vuosisadan ajatusmallista... kun puhutaan sukupuolineutraalista, huomioon ottavasta ympäristöstä, joka olisi turvallinen käyttäjilleen, niin silloin tällaiset piktogrammit pitäisi kaikki vaihtaa heti pois. H2

Haastateltavat ihmettelevät, miksi Aalto-yliopisto ei ole kiinnittänyt enemmän huomioita symboleihin. Eräs haastateltava pohtii, pitäisikö näissä esimerkeissä käyttää Setan piktogrammia (ks. kuva oik.). Osa haastateltavista taas myöntää, että Setan piktogrammi saattaa olla joillekin käyttäjille vaikeasti ymmärrettävä. Lisäksi piktogrammi ei välttämättä huomioi

SYMBOLIT

Oodi 1.krs.

Dipoli

Oodi 2.krs.

Väre

tarpeeksi niitä muunsukupuolisia käyttäjiä, jotka eivät eivät identifoidu sukupuoleltaan binäärisen sukupuolen välimaastoon. He toteavat, että neutraali ”WC”-teksti tai WC-istuinta kuvaava piktogrammi lienevät tois-
taiseksi parhaita symboleita inlusiivisuutta ajatellen. H3 taas ei koe Setan piktogrammia toiseuttavana: symboli luo hänelle tunteen siitä, että hänet on huomioitu ja hänen olemassaolonsa tunnustettu julkisella eleellä.

Eräs haastateltava nostaa myös esille esteettömissä käymälöissä käytetyt piktogrammit, jotka eivät myöskään ota huomioon niitä käyttäjiä, joilla on liikuntaesteiden sijasta jokin muu, ulospäin näkymätön este tai rajoite. Kaikilla liikuntaesteisillä ei ole pyörätuolia eivätkä kaikki esteetöntä tilaa vaativat rajoitteet liity liikkumiseen. Hän lisää, että sukupuolineutraaleissa käymälöissä pyörätuolin esittäminen piktogrammissa myös alleviivaa itses-
sään niitä sukupuoli- tai muuhun vähemmistöön kuuluvia käyttäjiä, joilla ei ole oletettua näkyvää fyysistä estettä.

Osa haastateltavista mainitsi myös tietyt kontekstit, kuten baarit, joissa kaikille tarkoitettujen käymälöiden symboliikan tulisi heidän mukaansa olla mahdollisimman neutraali ja selkeä tilanteissa, joissa käymälät ovat aiemmin olleet binäärisiä. He pohtivat, miten jälkikäteen sukupuolineut-
raaleiksi muutetuissa käymälöissä tämä konteksti ja sen vaikutukset ihmis-
ten käyttäytymiseen voitaisiin ottaa paremmin huomioon muutosprosessis-
sa. Käytettävien piktogrammien ja symbolien ei tulisi herättää käyttäjässä kysymyksiä niiden merkityksestä tai vaikuttaa liian väkinäisiltä tai päälle
liimatuilta:

Ei semmosii et miesten puoli ja naisten puoli [piktogrammit] ja nooo
raksi laitettu tähän [binäärisen piktogrammien] päälle et: ’menkää
mihin ikinä haluutte...’. Sit just kun ihmiset humaltuu... H1

Pisoaarien yksinkertaistamista symbolin muotoon selvästi ja tunnistetta-
vasti pidettiin haastavana. Eräs haastateltava kuitenkin piti tärkeänä niiden
ilmaisemista käymälöissä käytettävissä symboleissa, mikäli sellaisia tilasta
löytyy. Hän tosin pohtii, yhdistyykö pisoarin merkki sukupuolineutraa-
leissa käymälöissä liiaksi miesten käymälöihin.

...jotenkin kuitenkin niin monet yhdistää sen siihen että... ’tää on
miesten puoli, eli pisoaripuoli’ niin heti jos siinä lukee ’WC, pisoari’
ja toises lukee vaan ’WC’ niin on silleen ’aa, toi on miestenpuoli’. H1

Symbolit ovat latautuneita viestejä, jotka ovat kaikkea muuta kuin neutraaleja. Erityisen ongelmallisina niitä pidettiin silloin, kun niillä yritettiin tilan sijasta representoida käyttäjien ulkomuotoa tai ominaisuuksia. Tämän sijasta sukupuolineutraalien käymälöiden symboliikassa tulisi inklusiivisuuden toteutumiseksi siirtyä kuvamaan tilan ominaisuuksia – sitä, millaisia fasiliteetteja tila pitää sisällään. Mikäli käyttäjä ei koe, että käymälä on osoitettu hänelle tai hän joutuu käyttämään sitä vastoin omaa identiteettiään, heijastuu tämä herkästi myös siihen, miten hän tilaa käyttää ja millaisena hän sen kokee. Ääritilanteessa symbolit saattavat myös johtaa siihen, että käymälän käyttöä vältellään. Muuttamalla symboleita voidaan muuttaa paljon.

4.2.7 Unelmien sukupuolineutraali käymälä

Kysymyksen tarkoituksena oli nostaa esiin haastateltavien toiveita siitä, millainen olisi heille ihanteellinen sukupuolineutraali yleinen käymälä. Samalla pyrkimyksenä oli herätellä heidän mielikuvitustaan ja saada heidät pohtimaan käymälän tilallisia elementtejä täysin uusiksi, vapauttamaan heidän ajattelunsa perinteisen käymälän mallista. Täysin uusien mallien esiintuominen saattaa parhaimillaan myös paljastaa eksklusiivisia elementtejä käymälöissä ja siten auttaa saavuttamaan tavoitteen inklusiivisesta, turvallisesta sukupuolineutraalista käymälästä.

H1:n mukaan ihanteellisessa käymälässä ei olisi minkäänlaista erottelua eri ihmisten välillä ja kaikille pätisivät samat toimintamallit. Tila ei myöskään ohjailisi käyttäjiään toimimaan tietyllä tavalla tai välittäisi tulkinnanvaraisia viestejä. Hän nostaa Oodin 0.kerroksen hyväksi esimerkiksi tästä ja tavaksi rikkoa perinteistä mallia, jossa pesualtaat ovat siisteissä rivissä suuren peilin edessä, jota kaikki käyttäjät katsovat.

H2 toisi käymälään vaaleita neutraaleja sävyjä sekä mahdollisimman paljon erilaisia materiaaleja. Keraamisen valkoisen laatan ja metallin hän kokee kylmänä ja luotaantyyntävänä. Steriilin luonteen rikkomiseksi hän ehdottaakin esimerkiksi toisen materiaalin integroimista tilaan – Oodin 0. kerroksen käymälän yhtenäisen graniittipinnan hän katkaisisi jollain muulla materiaalilla, kuten puulla, joka toisi tilaan lisää sävyjä ja usein käymälöistä uupuvaa lämpöä.

H3 piti inklusion ja turvallisuuden näkökulmasta ensiarvoisen tärkeänä myös kuukautisten huomioimisen käymälän ja etenkin WC-kopin suunnittelussa. Hänen mukaansa mahdollisimman monien WC-koppien tulisi tarjota mahdollisuus kuukautisiin liittyvien toimenpiteiden hoitamiseen, kuten kuukopin puhdistamiseen, turvallisesti ja käyttäjän yksityisyyttä kunnioittavasti. H3 huomauttaa myös muista pesuallasta vaativista tarpeista, joita käyttäjillä saattaa esimerkiksi lääketieteellisyyn syyn vuoksi olla. WC-kopeissa tulisi aina olla myös jätettä kuukautissuojille. H3 toivoisi, että tähän aspektiin suhtauduttaisiin vakavammin ja että se huomioitaisiin suunnittelussa paremmin. Käyttäjän ei koskaan tulisi joutua poistumaan yksityisestä WC-kopista yhteiseen käsienpesutilaan hoitaakseen kuukautisiin liittyviä toimenpiteitä. Tämä saattaa olla etenkin sukupuolivähemmistöihin kuuluville turvallisuusriski.

Kuukautisten huomioiminen on olennainen osa inklusiivisen ja huomioon ottavan ympäristön suunnittelua. Huomiota tulisi kiinnittää kokonaisvaltaisesti käymälän kaikkiin ominaisuuksiin sen materiaaleista väri-tykseen asti. On syytä esimerkiksi pohtia, onko valkoinen väri inklusiivisin vaihtoehto, jos käyttäjä joutuu pelkäämään jälkien jättämistä kuukautisiin liittyvien toimenpiteiden hoitamisessa. Jokaisella käyttäjällä tulisi olla mahdollisuus yksityisyyteen ja turvalliseen tilakokemukseen myös tämän osalta.

Mikäli H3 saisi päättää, täyttäisi hän käymälöiden seinät muraaleilla. Hänen mukaansa taiteen integroiminen käymälään olisi mahtavaa – maa-laukset myös häivyttäisivät epäsiisteyksiä, joita käymälöihin materiaaleista riippumatta usein liittyy. H3 lisäisi suurempiin käymälöihin myös istuimia odottamista varten, mikä palvelisi myös niitä käyttäjiä, joiden on vaikeaa seistä esimerkiksi fyysisen vamman tai iän vuoksi. Voisiko Oodin 0. kerroksen käymälässä muuttaa portaiden viereen jäävän tilan istumiseen ja oleske-luun tarkoitetuksi alueeksi?

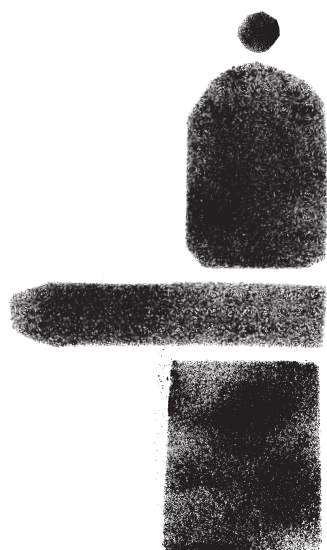
H4 piti käymälässä tärkeänä toiminnallisia ja käytännöllisiä ominaisuuksia. Hän korosti erilaisten vähemmistöjen, kehojen ja rajoitteiden huomioimis-ta tilasuunnittelussa – sitä, että kaikki tilan elementit olisivat saavutettavia ja huomioisivat käyttäjiensä monimuotoisuuden. Hän nostaa esiin myös valaistuksen vaikutuksen inklusion toteutumiseen. Liian kirkkaat valot tai valopisteet tai niiden vilkkuminen saattavat laukaista osassa käyttäjistä esimerkiksi migreeni- tai epilepsiakohtauksen ja siten muodostaa heille

vaaratilanteita. ”Ne on WC-tiloja, ei leikkaussaleja.” Lisäksi kiiltäväpintaiset materiaalit, kuten perinteisesti käymälöissä käytetyt keraamiset laatat, saattavat heijastaa valoa ikävästi. Hän suosisi mattapintaisia materiaaleja ja neutraaleja, pehmeitä sävyjä, kuten valkoisen ja harmaan eri asteita. H4 toivoisi ennen kaikkea sukupuolineutraaleilta yleisiltä käymälöiltä, että niissä olisi WC-koppeja riittävästi – myös esteettömiä koppeja ja lastenhoitoon tarkoitettua tiloja. Hän lisää, että lapsille tulisi myös olla tarpeeksi matalia WC-istuimia ja käsienpesualtaita tarjolla. Musiikin integroiminen osaksi tilaa lisäisi H4 mukaan käymälään turvallisuuden tuntua ja tekisi tilasta lähestyttävämmän.

Unelmien sukupuolineutraali yleinen käymälä olisi tila, jonka käyttäjällä olisi turvallinen ja tervetullut olo. Käymälässä jokaisella ihmisellä olisi mahdollisuus asioida riippumatta kehonsa koosta, rajoitteista, sukupuoli-identiteetistä tai muista seikoista. Unelmien käymälässä ei tarvitsisi pelätä leimatuksi tulemistä, vaan tilan arkkitehtuuri ja symboliikka kohtelisi kaikkia käyttäjiään samanarvoisesti, arvokkaasti, alleviivaamatta heidän ominaisuuksiaan. Käymälä antaisi tilaa, myös henkistä tilaa, käyttäjilleen ja tarjoaisi mahdollisuuden yksityisyyteen. Unelmien käymälään olisi integroitu niin visuaalista kuin muita aistejakin puhuttelevaa taidetta. Sen materiaalit ja valaistus toisivat tilaan lämpöä ja pehmeyttä ja se muistuttaisi leikkaussalin sijasta jotain aivan muuta, jotain lähestyttävää ja inhimillistä.

S JOHTOPÄÄTÖKSET

Kandidaatintyössäni pyrkimyksenäni oli löytää vastauksia siihen, miten suunnitella inklusiivinen sukupuolineutraali yleinen käymälä. Käyttämällä Cavanagh'n teosta tutkimukseni pohjana ja haastattelemalla aiheesta sukupuolivähemmistöjen edustajia syvennyin tutkimaan niitä tilan inklusioon vaikuttavia arkkitehtonisia elementtejä, joita Cavanagh käsittelee omassa tutkimuksessaan. Tarkoitukseni oli siten tuoda suunnittelun näkökulma aiheeseen unohtamatta kuitenkaan sosiologisten aspektien vaikutusta inklusioon. Kuten historia osoittaa, muuttuvat kulttuuriset käsitykset hygieniasta, yksityisestä ja julkisesta tilasta, omistajuudesta ja sosiaalisesta asemasta ovat aina tähän päivään saakka muovanneet käymälöiden arkkitehtuuria voimallisemmin kuin mitkään teknologiaan tai ihmisen biologiaan liittyvät tekijät. Vertaamalla Cavanagh'n tuloksia omiini tavoitteenani oli myös tutkia binääristen käymälöiden perintöä sukupuolineutraaleissa käymälöissä ja sen vaikutusta tilan inklusiivisuuteen.

Haastateltavieni kokemukset yleisten käymälöiden inklusiivisuudesta tukivat pitkälti Cavanagh'n tutkimuksessa esiin nousseita näkökulmia. Nykykäymälät on pääasiassa suunniteltu cis-ihmisille – ihmisille, joiden ei tarvitse kohdata kyseenalaistamista, pelätä pitkiä katseita, väkivaltaa ja torjuntaa, toistuvia mikroaggressioita tai eksklusiota tilan ja sen käyttäjien osalta. Ihmisille, joiden ei tarvitse miettiä, voivatko he käyttää omaa sukupuoli-identitettiään vastaavaa käymälää turvallisesti. Haastattelu avasi sukupuolivähemmistöjen edustajien kokemusten kautta erityisesti niitä tilallisia elementtejä, jotka sivuuttavat käyttäjiensä moninaisuuden ja kohtelevat heitä yhtenä, homogeenisena massana. Nämä historiaan juurensa juontavat elementit myös usein ylläpitivät binääristä sukupuolikäsitystä ja sen asettamien käyttäytymismallien mukaan toimimista käymälöissä.

Inklusioon toteutumisen kannalta pääroolissa olivat rajapinnat yksityisen ja julkisen tilan välillä, käymälän arkkitehtuurin yhteys käyttäjien liikkumiseen ja keskinäiseen kontaktiin sekä se, miten käymälä liittyi ympäröivään tilaan. Olennaiseksi nousivat myös ne tavat, joilla alun perin binäärisiksi suunnitellut käymälät oli muutettu sukupuolineutraaleiksi. Pelkkien symbolien muuttaminen osoittautui usein riittämättömäksi toimenpiteeksi.

Haastateltavat kyseenalaistivat myös käymälöiden suunnittelussa vakiintuneet tilaelementit, kuten suuret peilit pesualtaiden yläpuolella ja lähes säännöksi muodostuneen valkoisen laatan käytön pinnoissa. Symboleilla oli myös suuri rooli käymälän inklusiivisuudessa. Parhaimmillaan ne kuvasivat käyttäjiensä ominaisuuksien sijasta tilan ominaisuuksia ja fasiliteetteja eivätkä siten olleet eksklusiivisia.

Haastatteluissani inklusion ja turvallisuuden tunteen kannalta hyvin olennaisiksi tekijöiksi nousivat kuitenkin rajapinnat yksityisen ja julkisen tilan välillä. Etenkin muusta ympäristöstä ovelta erotetuissa, etuhuoneellisissa käymälöissä tämä korostui. Tunne tarkkailtavana olemisesta suljetussa, ahtaassa tilassa sai osan haastateltavista välttelemään kontaktia muiden käyttäjien kanssa, mikä liittyy vahvasti pelkoon kyseenalaistamisesta ja mikroaggressioista. Lisäksi taustalla vaikutti pelko katseilta piiloon jäävistä uhkatilanteista. Siinä missä muusta tilasta erotettuja, suljettuja käymälöitä pidettiin liian yksityisinä, koettiin niiden WC-kopit taas usein liian julkisiksi. Ratkaisu, jossa WC-koppi on erotettu etuhuoneesta huokoisella, vain osan koppia peittävällä seinämällä koettiin hyvin eksklusiivisena, käyttäjien keskinäistä tarkkailua ja valvontaa lisäävänä. Paljon myönteistä palautetta sai Oodin pohjakerroksen käymälä, joka oli erityisen onnistunut paitsi yksityisten ja julkisen rajapintojen käsittelyssä myös erikokoisten käyttäjien huomioimisessa. Haastateltavat kokivat käymälän liittymisen ympäristöönsä mutkattomana, sen tilallisuuden yhteisöllisyyttä ja turvallisuutta luovana ja WC-kopit tarpeeksi yksityisinä.

Inklusiivisuuden tavoittamiseksi on välttämätöntä kyseenalaistaa neutraaleina ja itsestään selvinä pidetyt, vakiintuneet suunnitteluratkaisut ja -mallit. Intiimin, sosiaalisesti latautuneen käymälän suunnittelussa jokaisella valinnalla on merkitys tilan mittasuhteista aina WC-kopin oven materiaaliin asti. Haastateltavien toiveet osoittavat, että käymälä voi tilana olla muutakin kuin valkoinen, leikkaussalin kaltainen kliininen tila, jonka tiukan symmetriset kopperivistöt avautuvat kirkkaasti valaistuun ahtaaseen etuhuoneeseen. Näistä haastatteluista esiin nousseet inklusiivisuutta parantavat tekijät ovat ensiarvoisen tärkeitä sen ymmärtämiselle, että ihmiset ovat sukupuoliltaan, ominaisuuksiltaan ja identiteeteiltään moninaisia. Arkkitehtuurin tulisi vastata tähän moninaisuuteen ja tarjota tiloja, joita on luontevaa, helppoa ja turvallista käyttää. Tiloja, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden ymmärtää sukupuolten moninaisuutta ja niiden ilmaisu-

muotoja. Vaikka täysin neutraalia tilaa on mahdotonta suunnitella, voidaan jokaisesta tilasta tehdä inklusiivisempi, helpommin saavutettava ja avoimempi kaikille, sukupuolesta riippumatta.

Kandidaatintyöni pohjautui inklusion käsitteeseen, joka sisältää ajatuksen vähemmistöjen tukemisesta yhteiskunnassa. Tästä näkökulmasta valitsin tutkielmani kohderyhmäksi sukupuolivähemmistöjen edustajat, joiden olemassaolon ja tarpeiden sivuuttamisella on pitkät juuret historiassa. Sukupuolineutraalit yleiset käymälät ovat yksi esimerkki tilatyypistä, jonka suunnittelussa voidaan ottaa kantaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen. Jatkotutkimuksen kannalta olennaista olisi kysyä, kuinka inklusiivisena yleiset käymälät näyttäytyvät muille vähemmistöille. Huomioivatko yleiset käymälät esimerkiksi ihmiset, joilla on liikuntarajoite tai muu este? Entä etniseen tai uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvat, kuinka inklusiivisena yleiset käymälät näyttäytyvät heille?

Argumentteja sukupuolineutraaleja käymälöitä vastaan on myös esitetty. On esimerkiksi väitetty, että binääriset naisille tarkoitetut käymälät toimivat heille turvapaikkoina, tiloina, joihin he voivat kokoontua ja tukea toisiaan patriarkaatin kyllästävässä kulttuurissa (Sanders, 2018). Kuten Sanders (2018) toteaa, on korkea aika muuttaa prioriteettejamme. Sen sijaan, että loisimme tiloja, jotka jakavat kehot niiden fysiologisten eroavaisuuksien mukaan tarvitsemme jaettuina tiloja, jotka ottavat huomioon vähemmistöjen, kuten sukupuolivähemmistöjen ja liikuntarajoitteisten tarpeet. (Sanders, 2018.) Cavanagh'n (2010) mukaan yleiset käymälät saattavat tarjota täysin uusia tapoja ajatella sukupuolta tilassa. Tilojen ei tulisi määritellä, keitä voimme olla, miten voimme identifioitua tai ketä haluta sosiaalisessa ympäristössä. Sen sijaan arkkitehtuurin tulisi ruokkia positiivisten, sukupuolivähemmistöille ystävällisten fantasioiden syntymistä. (Cavanagh, 2010, 213.) Fantasiat sallivat meidän kuvitella itsemme ja toisemme uudella tavalla. Fantasiat tekevät mahdolliseksi mahdolltomalta tuntuvan: ne sallivat unelmoinnin todellisuuden tuolle puolen. Parhaimmillaan fantasiat muuttavat ajatteluamme, kun unelmamme saavat fyysisen muodon arjen kohtaamisissa. (Butler, 2004, 216–17.) Julkisten tilojen suunnittelulla on valta muuttaa ihmisten keskinäistä käyttäytymistä ja ajattelua suhteessa muihin ihmisiin. Inklusiivisten julkisten tilojen suunnittelulla on valta muuttaa sitäkin enemmän.

LÄHDELUETTELO

Kirjat

- Butler, J. (2004). *Undoing gender* (s. 216–17). New York and London: Routledge.
- Cavanagh, S. L. (2010). *Queering Bathrooms: Gender, Sexuality, and the Hygienic Imagination*. Toronto: University of Toronto Press.
- Douglas, M. (1966). *Purity and Danger* (s. 35, 115). New York; Routledge.
- Dyer, R. (1997). *White* (s. 70). New York: Routledge.
- Foucault, M. (1979). *Tarkkailla ja rangaista* (s. 220–257). Keuruu: Otava.
- Grosz, E. (1994). *Volatile Bodies. Toward a Corporeal Feminism* (s. 193). Bloomington: Indiana University Press.
- Hirsjärvi, S., Hurme, H. (2015). *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press 2015.
- Inglis, D. (2002). *Dirt and Denigration: The Faecal Imagery and Rhetorics of Abuse* (s. 207–21). Postcolonial Studies 5.2.
- Kamash, Z. (2010). Which Way to Look? Exploring Latrine Use in the Roman World (s. 48–49). Teoksessa Molotch, H., Noren, L. (toim.) *Toilet: Public Restrooms and the Politics of Sharing*. New York: New York University Press.
- Karvinen, M., Venesmäki, E. (2019). *Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen* (s. 4–10). Rainbow Rights Promoting LGBTI Equality in Europe.
- Kogan, T. (2010). Sex Separation: The Cure-All for Victorian Social Anxiety (s. 145–148). Teoksessa Molotch, H., Noren, L. (toim.) *Toilet: Public*

Restrooms and the Politics of Sharing. New York: New York University Press.

Kristeva, J. (1982). *The Powers of Horror*. New York: Columbia University Press.

Laport, D. (2000). *History of Shit* (s. 26–48). Cambridge, Mass.: MIT Press.

Maailmanpankki (2013). *Inclusion Matters: The Foundation for Shared Prosperity* (s. 50). New Frontiers of Social Policy. Washington, DC. © World Bank.

Serano, J. (2007). *Whipping Girl: A Transsexual Woman on Sexism and the Scapegoating of Femininity* (s. 12). Emeryville, CA : Seal Press cop. 2007.

Stryker, S. (2008). *Transgender History* (s. 1). Berkeley, CA: Seal Press.

Tieteelliset artikkelit

Davies, A. W. J., & King, A., Vipond, E. (2019). Gender binary wash-rooms as a means of gender policing in schools: A canadian perspective. *Gender and Education*, 31(7), 866–885.

Gower, A., Eisenberg, M., Mehus, C., Porta, C., Saewyc, E., Yu, X. (2017). "Kicked out": LGBTQ youths' bathroom experiences and preferences. *Journal of Adolescence*, 56, 107–112.

Sanders, J., Stryker, S. (2016). Stalled: Gender-Neutral Public Bathrooms. *South Atlantic Quarterly* 115:4. Durham: Duke University Press, 115, 4, 779–788.

Jones, C., Procter, L., Slater, J. (2018). School toilets: queer, disabled bodies and gendered lessons of embodiment. *Gender and Education*. 30, 8, 951–965.

Verkkojulkaisut

Heiskanen, S. (2019). "Pitäisikö eri uskontoryhmillekin olla omat wc:t?" *Sateenkaariväelle ollaan valmiita järjestämään yliopistoihin vessoja, mutta*

asenteiden kanssa on tekemistä. Lainattu 21.10.2019, saatavilla: <https://yle.fi/uutiset/3-11004132>

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. (2015). *Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra)*. Terveystieteiden tutkimuskeskus. Lainattu 3.10.2019, saatavilla: www.thl.fi/sokra.

Sanders, J. (2018). *Noncompliant Bodies, Accommodating Space*. Lainattu 27.11.2019, saatavilla: <https://urbanomnibus.net/2018/03/noncompliant-bodies-accommodating-space/>

- Sanders, J. (2015). *Architectural History*. Lainattu 3.10.2019, saatavilla: <https://www.stalled.online/historicalcontext>.

Sateenkaarisanasto (2019), Seta (=Seksuaalinen tasavertaisuus), Lainattu 22.10.2019, saatavilla: <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609. Lainattu 20.10.2019, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609#P6>

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 2002/563. Lainattu 22.10.2019, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>

Yhdenvertaisuuslaki 2014/1325. Finlex: Lainattu 21.10.2019, saatavilla: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>

Verkkosivut

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

<https://www.stalled.online>

<http://trasek.fi>

Kuvalähteet

KUVA 1.1

Schröder, W. 1950/1970. Latrine, Ostia Antica di Roma [valokuva]. Viitattu 1.12.2019. Bildarchiv Foto Marburg. Haettu osoitteesta: <https://www.bildarchiv-foto-marburg.de/>

europaana.eu/portal/en/record/2064137/Museu_ProvidedCHO_Bildarchiv_Foto_Marburg_obj20892036.html?q=latrine#dcId=1571494782569&p=5

KUVA 1.2

Hulton Archive/Getty Images. (1960). Segregated Restrooms | The 20th Century Since 1945: Civil Rights & the New Millennium [valokuva]. Viitattu 1.12.2019. PBS LearningMedia. Haettu osoitteesta: <http://www.pbslearningmedia.org>

KUVA 2.1

Arkkitehtitoimisto ALA. (2018). Keskustakirjasto Oodin pohjakerroksen yleisö-WC 69 m² [pohjapiirros]. (muokattu)

KUVA 2.2

Arkkitehtitoimisto ALA. (2018). Keskustakirjasto Oodin 2. kerroksen WC-tilat 9,5 m² [pohjapiirros]. (muokattu)

KUVA 2.3

JSA (Joel Sanders Architect) & Thompson, B. (2018). "University Retrofit" prototype [aksonometrinen projektio]. Haettu osoitteesta <https://urbanomnibus.net/2018/03/noncompliant-bodies-accommodating-space/>

MUUT VALOKUVAT:

Kathleen Dieme. 2017.

Kuvitukset

Kathleen Dieme. 2019.

